

OTRAIS PASAULES KARŠ UN LATVIJAS OKUPĀCIJA (1939-1945)

VĀKA FOTO: PSRS Sarkanās armijas tanki Rīgā. 1940. gada 17. jūnijs.

Teritorija ir okupēta, kad tā ir pakļauta naidīgas armijas faktiskai pārvaldei. Okupācija aptver tikai to teritoriju, kur šāda pārvalde ir noteikta un var tikt īstenota.

IV HĀGAS KONVENCIJAS PAR SAUSZEMES KARA LIKUMIEM UN PARĀŽĀM
PIELIKUMA 42. PANTS. 1907. GADA 18. OKTOBRIS.

1. LATVIJA OTRAJĀ PASAULES KARĀ

1.1. OTRĀ PASAULES KARA DALĪBVALSTIS UN LATVIJA

1939. gada 23. augustā Vācija un Padomju Savienība (turpmāk – PSRS) noslēdza savstarpējās neuzbrukšanas līgumu, ko parasti apzīmē ar PSRS un Vācijas Ārlietu ministru vārdiem par Molotova-Ribentropa paktu vai par Hitlera-Stalīna paktu. Tam pievienotais slepenais protokols sadalīja Austrumeiropu Vācijas un PSRS ietekmes sfērās. Vācija un PSRS savā starpā sadalīja Poliju, bet daļa Rumānijas, Somija, Igaunija un Latvija (vēlāk arī Lietuva) nonāca Padomju Savienības interešu sfērā. Slepenā vienošanās ļāva Vācijai un PSRS ar militāru spēku brīvi rīkoties savu ietekmju sfēru robežās. 1939. gada 1. septembrī Vācija un 17. septembrī PSRS iebruka Polijā un iesāka Otrā pasaules karu. 28. septembrī tika parakstīta slepena papildus vienošanās, kas ļāva vācbaltiešiem netraucēti doties no Baltijas „mājās Reihā”, kā sludināja nacistu propaganda, bet viņus noietināja kā kolonistus Vācijas anektētos Rietumpolijas apgabalos. Šī izceļošana bija pirmā no abu totalitāro varu īstenotām masveida civiliedzīvotāju pārvietošanām.

PSRS politiskā spiediena rezultātā Latvijas neitralitāte tika būtiski pārkāpta 5. oktobrī, kad parakstīja Latvijas un PSRS „savstarpējās palīdzības” līgumu par Sarkanās armijas kara bāžu izveidošanu ar 25 000 karavīriem Latvijas teritorijā. Kad līdzīgu piedāvājumu noraidīja Somija, 30. novembrī tai uzbruka Sarkanā armija. Somija karoja līdz 1940. gada martam un zaudēja daļu teritorijas, tomēr visumā saglabāja valstisko neatkarību. 1940. gada aprīlī Vācija okupēja Dāniju, Norvēģiju, maijā Nīderlandi un Beļģiju. 1940. gada jūnijā, kad Rietumeiropas valstu uzmanība bija pievērsta Vācijas iebrukumam Francijā, PSRS okupēja Baltijas valstis. Vācijas un PSRS sadarbība ilga līdz 1941. gada 22. jūnijam, kad Vācija uzbruka Padomju Savienībai, izbeidzot 22 mēnešus (gandrīz 1/3 no Otrā pasaules kara laika) ilgušo draudzību.

Japānas uzbrukumam ASV (Pērlhārborā) 1941. gada 7. decembrī, sekoja Lielbritānijas un ASV vienošanās ar PSRS par kopīgu cīņu pret nacionālsociālistisko Vāciju, kuras sakāve kļuva par kara vissvarīgāko uzdevumu. Vācijas galvenie sabiedrotie bija Itālija un Japāna, kas kopā veidoja Ass valstu bloku. Jau 1941. gada 14. augustā ASV un Lielbritānija parakstīja Atlantijas hartu, kas apstiprināja „katras tautas tiesības izraudzīties tādu valdības formu, kādu tās vēlas”, un izteica vēlēšanos atkal atjaunot „suverēnās un pašnoteiktās tiesības tām tautām, kam tās ar varu atņemtas”. PSRS pievienojās ar atrunu, ka jāņem vērā katras valsts vēsturiskās īpatnības. Teritoriālās neaizskaramības principu PSRS atzina tikai uzskatot par savām 1939.-1940. gadā okupētās teritorijas. Turpmākajā kara gaitā Rietumu lielvalstis sekoja reālpolitiskiem apsvērumiem, respektējot PSRS ģeopolitiskās intereses un militāro ieguldījumu cīņā pret nacismu.

Cauršauta Latvijas robežas zīme. 1940. gads.

1939

23. AUGUSTS

PSRS un Vācijas savstarpējās neuzbrukšanas līgums.

1. SEPTEMBRIS

Vācijas uzbrukums Polijai, Otrā pasaules kara sākums Eiropā.

17. SEPTEMBRIS

PSRS uzbrukums Polijai.

28. SEPTEMBRIS

PSRS un Vācijas draudzības un robežas līgums.

1939. G. SEPTEMBRIS - 1941. G. JŪNIJS

Vācija okupē Rietumpoliju, daļu Skandināvijas un lielu daļu Rietumeiropas. PSRS okupē Austrumpoliju, daļu Rumānijas un Somijas, Lietuvu, Latviju un Igauniju.

1940

27. SEPTEMBRIS

Vācijas, Itālijas un Japānas Triju lielvalstu pakts.

OTRĀ PASAULES KARA SĀKUMS EIROPĀ 1939-1940

— Nacistiskās Lielvācijas un PSRS ietekmju sfēru robeža saskaņā ar Molotova-Ribentropa paktu

LIELVĀCIJA

- Lielvācija 1939
- Lielvācijas sabiedrotie
- Lielvācijas okupētie apgabali
- Bohēmijas un Morāvijas protektorāts (Lielvācijas pārvaldē)
- Vācu uzbrukumi

PADOMJU SAVIENĪBA

- PSRS 1939
- Okupētie apgabali 1939
- Okupētie apgabali 1940
- Padomju uzbrukumi

SABIEDROTIE

- Rietumu sabiedrotie un to kontrolētie apgabali 1940. g. jūlijā
- Sabiedroto militārās operācijas
- Mūsdienu Latvijas robežas

1941

22. JŪNIJS
Vācijas uzbrukums Padomju Savienībai. 1941. - 1942. g. Vācija okupē lielu PSRS Eiropas daļu.

14. AUGUSTS
ASV un Lielbritānija paraksta Atlantijas hartu.

7. DECEMBRIS
Japānas uzbrukums Pērļhāborai, ASV iesaistīšanās karā.

1942

1. JANVĀRIS
Pieņemta Apvienoto Nāciju deklarācija, ko paraksta cīņā pret nacistisko Vāciju iesaistītās 26 pasaules valstis.

1943

2. FEBRUĀRIS
Vācijas armijas sakāve Staļingradas kaujā, Vācijas ofensīvas beigas Austrumu frontē.

28. NOVEMBRIS - 1. DECEMBRIS
Teherānas konference.

VĀCIJAS UN PSRS SADARBĪBA (1939-1941)

PSRS un Vācijas ārlietu ministri Vjačeslavs Molotovs un Joahims fon Ribentrops
Berlīnē. 1940. gada novembris.

Nacionālsociālistiskās Vācijas un PSRS karogi.

VĀCIJAS UN PSRS SAVSTARPĒJĀS NEUZBRUKŠANAS LĪGUMA SLEPENĀIS PAPILDUS
PROTOKOLS. 1939. GADA 23. AUGUSTS.

„Sakarā ar Vācijas un Padomju Sociālistisko Republiku Savienības
neuzbrukšanas pakta parakstīšanu abu valstu pilnvarotie pārstāvji, kas
parakstījuši šo paktu, sevišķi konfidenciāli apsprieda jautājumu par abu
pušu interešu sfēru norobežošanu Austrumeiropā. Šīs apspriešanas
rezultāts ir šāds:

1. Teritoriāli politiskas pārkārtošanas gadījumā pie Baltijas valstīm
(Somijas, Igaunijas, Latvijas un Lietuvas) piederīgos apvidos Lietuvas
ziemeļu robeža ir vienlaikus Vācijas un PSRS interešu sfēru robeža.
Lietuvas intereses attiecībā uz Viļņas apgabalu tiek abpusēji atzītas.
2. Teritoriāli politiskas pārkārtošanas gadījumā Polijas valstij piederīgos
apvidos Vācijas un PSRS interešu sfēras aptuveni norobežo upju līnija:
Nareva, Visla un Sana. Jautājumu, vai abu pušu interesēm atbilst
neatkarīgas Polijas valsts saglabāšana un kādām jābūt tās robežām, galīgi
varēs noskaidrot tikai tālākās politiskās attīstības gaitā. Jebkurā gadījumā
abas valdības šo jautājumu risinās draudzīgas saprašanās garā.
3. Eiropas dienvidaustrumos padomju puse uzsvēr PSRS intereses
Besarābijā. Vācu puse apliecina savu pilnīgu politisko neieinteresētību
šajā rajonā.
4. Abas puses šo protokolu turēs stingrā slepenībā.”

LIELBRITĀNIJAS ĀRLIETU MINISTRIJAS ZIEMEĻU DEPARTAMENTA MEMORANDS PAR
BALTIJAS VALSTU INKORPORĀCIJU PADOMJU SAVIENĪBĀ. 1940. G. 27. DECEMBRIS.

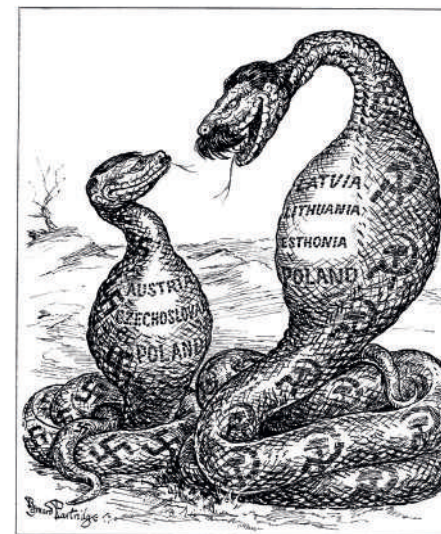
„Starp mums un Padomju valdību joprojām nav nokārtoti vairāki jautājumi,
kas radušies pēc trīs Baltijas valstu inkorporācijas Padomju Savienībā.
Kas attiecas uz inkorporācijas *de iure* atzīšanu, mūsu attieksmi nosaka
[Lielbritānijas] premjerministra [1940. gada] 5. septembra paziņojums
Apakšnamā, ka „mēs nerosinām atzīt jebkādas teritoriālas izmaiņas,
kas notikušas kara laikā, izņemot ja tās notikušas ar abu iesaistīto pušu
piekrišanu un brīvu gribu.”

PSRS un Vācijas draudzības un robežas līguma slepenajam papildus protokolam pievienotā karte ar Vācijas un PSRS okupācijas zonu robežu un Josifa Staļina un Joahima fon Ribentropa parakstiem. 1939. gada 28. septembris.

Vācijas un PSRS karavīru tikšanās pēc Polijas sadalīšanas Brestļitovskā. 1939. gada 22. septembris.

THE TWO CONSTRICTORS
"I don't know about helping you, Adolf, but I do understand your point of view!"

Karikatūra „Divas žņaudzējčūskas” ar tekstu: „Es nezinu kā varu Tev palīdzēt, Ādolf, bet es saprotu tavu nostāju!” 1939. gada 8. novembris.

IZVILKUMS NO ASV VALSTS SEKREĀRA VIETNIEKA SAMNERA VELSA DEKLARĀCIJAS PAR BALTIJAS VALSTU NELIKUMĪGO INKORPORĀCIJU PSRS. 1940. GADA 23. JŪLIJS.

„Pēdējo dienu laikā viens no trīs mazo Baltijas valstu - Igaunijas, Latvijas un Lietuvas - varenākajiem kaimiņiem strauji tuvojas mērķim pa aplinku ceļiem, kurus tas ir izvēlējies, lai iznīcinātu šo valstu politisko neatkarību un teritoriālo integritāti. Kopš tās dienas, kad šo republiku tautas pirmo reizi ieguva savu neatkarīgo un demokrātisko valsts iekārtu, Savienoto Valstu tauta ar dziļu un simpatizējošu interesi ir sekojusi to patstāvības apbrīnojamajam progresam.

Visai pasaulei ir zināma mūsu valdības politika. Savienoto Valstu tauta nosoda katru vardarbību, vienalga, vai to īsteno, lietojot varu vai draudus izmantot varu. Tāpat tā nosoda jebkādas valsts, lai cik spēcīga tā būtu, jebkādu iejaukšanos otras suverēnas valsts, lai cik vāja tā būtu, iekšējās lietās. [..]”

PSRS UN RIETUMU SABIEDROTO KOALĪCIJA (1941-1945)

Propagandas plakāts „Apvienotās Nācijas cīnās par brīvību”. 1942. gads.

PSRS, Lielbritānijas un ASV karogi.

IZVILKUMS NO ATLANTIJAS HARTAS. 1941. GADA 14. AUGUSTS.

„Savienoto Valstu prezidents [Rūzvelts] un premjerministrs Čērčils, pārstāvēdams Viņa Majestātes Lielbritānijas karaļa valdību, atzīst par pareizu kopīgā deklarācijā paziņot dažus vispārējus principus savu zemju nacionālajā politikā, uz kuriem tās dibina savas cerības pasaules labākai nākotnei.

- 1) viņu zemes necenšas palielināt savu varu ne teritoriālā, ne citādā ziņā;
- 2) tās ir pret teritoriālām pārmaiņām, kas neatbilst attiecīgo tautu brīvi izpaustai gribai;
- 3) tās atzīst katras tautas tiesības izraudzīties tādu valdības formu, kādu tā vēlas; un tās vēlas, lai atkal atjaunotu suverēnās tiesības un pašpārvaldīšanos tām tautām, kam tās ar varu atņemtas; [...]
- 6) tās cer, ka pēc galīgas nacionālsociālistu tirānijas sagraušanas tiks panākts miers, kas visām nācijām ļaus dzīvot drošībā pašām savās robežās un nodrošinās visiem cilvēkiem visās zemēs dzīvi, brīvu no bailēm un trūkuma. [...]

IZVILKUMS NO ASV PREZIDENTA FRANKLINA DELANO RŪZVELTA PAZIŅOJUMA PSRS VADĪTĀJAM J. STAĻINAM SARUNĀ PAR BALTIJAS VALSTU NĀKOTNI. 1943. GADA 1. DECEMBRIS.

„Savienotajās Valstīs var aktualizēties jautājums par Baltijas republiku iekļaušanu Padomju Savienībā, un es paredzu, ka pasaules sabiedriskā doma vēlēšies, lai Baltijas valstu iedzīvotājiem dotu iespēju izteikt savu gribu. [...] Nākošgad Savienotajās Valstīs notiks vēlēšanas. Es nevēlos izvirzīt savu kandidatūru, bet, ja karš turpināsies, tad, es, iespējams, būšu spiests to darīt. [...] Savienotajās Valstīs ir arī zināms daudzums lietuviešu, latviešu un igauņu. Es zinu, ka Lietuva, Latvija un Igaunija pagātnē un atkal pēdējā laikā bija Krievijas sastāvdaļa, un, kad krievu armijas atkal okupēs šos apgabalus, es nedomāju baltiešu dēļ karot ar Padomju Savienību. Bet, sabiedriskā doma var pieprasīt organizēt plebiscitu par šo iedzīvotāju vēlmi palikt PSRS sastāvā.”

PSRS, ASV un Lielbritānijas vadītāji J. Staļins, F. D. Rūzvelts un V. Čērčils Teherānas konferencē. 1943. gada novembris-decembris.

Nacistu propagandas plakāts „Čerčils pie pasaku stāstīšanas”. 1942. gads.

IZVILKUMS NO LIELBRITĀNIJAS PREMĒRMINISTRA VINSTONA ČĒRČILA MEMORANDA ĀRLIETU MINISTRAM ENTŌNIJAM ĪDENAM PAR BALTIJAS VALSTU NĀKOTNI. 1944. GADA 16. JANVĀRIS.

„1) Jūs atcerēsieties mūsu apspriešanos 1942. gada sākumā par Baltijas valstu nākotni un manu stingro nostāju pret atbildības uzņemšanos par to iekļaušanu Krievijā. [..]

2) Mans personīgais viedoklis ir mainījies šo divu gadu laikā, kas pagājuši. [..] Krievu armijas lielās uzvarās, dziļās pārmaiņas Krievijas valsts un valdības raksturā, mūsu sirdīs radusies ticība Staļinam - tas viss atstājis savu iespaidu. Svarīgākais ir tas, ka krievi ļoti drīz var fiziski iegūt [šīs] teritorijas savā īpašumā, un ir absolūti skaidrs, ka mēs nekad nemēģināsim tās atbrīvot. [..]

3) Mēs tagad gatavojamies mēģināt atrisināt Polijas austrumu robežu jautājumu un nevaram neievērot to, ka Baltijas valstu, Bukovinas un Besarābijas jautājumus lielā mērā ir atrisinājušas krievu armiju uzvaras. Tajā pašā laikā jebkuram paziņojumam šajā sakarībā var būt postošas sekas Savienotajās Valstīs vēlēšanu gadā, un nav šaubu, ka, izlemjot šo zemju likteni, mēs paši piedzīvotu nepatīkamus uzbrukumus apakšnamā. [..]”

PSRS un ASV karavīru tikšanās pie Elbas Torgavā. 1945. gada 25. aprīlis.

1.2. LATVIJAS VALSTS TIESISKAIS STATUSS DE FACTO UN DE IURE

Sākoties Otrajam pasaules karam, 1939. gada 1. septembrī Latvija pasludināja neitralitāti, tā mēģinot izvairīties no iesaistīšanās kara darbībā un saglabāt savu suverenitāti. Latvijas neitralitāte tika būtiski pārkāpta, kad 5. oktobrī Latvijai piespieda parakstīt tā saukto „savstarpējās palīdzības” līgumu ar PSRS. Rūpēs par valsts nākotni, Latvijas valdība 1940. gada 17. maijā piešķīra ārkārtējas pilnvaras sūtnim Lielbritānijā Kārlim Zariņam un pēc viņa Latvijas sūtnim ASV Alfrēdam Bīlmanim. Ārkārtējās pilnvaras nespēja novērst Latvijas okupāciju un valstiskās neatkarības zaudēšanu *de facto*, tomēr kalpoja Latvijas valsts *de iure* nodrošināšanai kara laikā un arī pēckara gados.

Ka Latvija pastāvēja *de iure*, apliecināja arī ASV un Lielbritānija, kuras uzskatīja Baltijas valstu pakļaušanu PSRS, un vēlāk Vācijai, par nelikumīgu. No Latvijas valsts tiesiskā viedokļa nelikumīga bija gan 1940. gadā izveidotā Latvijas PSR valdība, kas kara gados bija evakuējusies uz PSRS, gan Latvijas Zemes pašpārvalde, kas bija sastādīta nacistu okupētajā Latvijā. Vienīgie likumīgie Latvijas Republikas pārstāvji bija sūtņi Zariņš un Bīlmanis, kuru statusu ierobežotā veidā atzina arī viņu mītnu zemju – Lielbritānijas un ASV valdības. Tomēr tās noraidīja sūtņu mēģinājumus panākt Latvijas oficiālu pievienošanu 1941. gada 14. augustā parakstītajai Atlantijas hartai un 1942. gada 4. janvārī pieņemtajai Apvienoto Nāciju deklarācijai.

Pusmastā nolaists Latvijas karogs pie Latvijas Republikas sūtniecības ēkas Vašingtonā. 1940. gada jūlijs.

Latvijas Republikas sūtnis ASV Alfrēds Bīlmanis.

ALFRĒDS BĪLMANIS (1887-1948)

Dzimis 1887. gadā Rīgā. Izglītojies Rīgas pilsētas ģimnāzijā un Maskavas universitātes Vēstures nodaļā. 1925. gadā ieguvis filozofijas doktora grādu Viļņas universitātē Polijā. Publicists, skolotājs. Pirmā pasaules kara dalībnieks Krievijas armijā. Pēc atgriešanās Latvijā no 1920. gada strādājis Ārlietu ministrijā. Latvijas ārkārtējais sūtnis un pilnvarotais ministrs Padomju Savienībā (1932-1935) un ASV (1935-1948). 1940. gada 17. maijā Latvijas ārkārtējo pilnvaru nesēja K. Zariņa substitūts. Otrā pasaules kara un pirmajos pēckara gados publicējis izdevumu *Latvian Information Bulletin* un vairākas grāmatas par Latvijas vēsturi un Baltijas valstu jautājumu starptautiskajās attiecībās. Miris 1948. gadā ASV.

1939

1. SEPTEMBRIS

Latvija pieņem deklarāciju par neitralitāti.

1940

17. MAIJS

Latvija pieņem lēmumu par ārkārtējo pilnvaru piešķiršanu sūtnim Lielbritānijā K. Zariņam un sūtnim ASV A. Bīlmanim.

17. JŪNIJS

PSRS okupē Latviju.

23. JŪLIJS

Latvijas valsts pārstāvju K. Zariņa un A. Bīlmaņa protesti pret pretlikumīgo PSRS okupāciju Latvijā. ASV valsts sekretāra vietnieka S. Velsa deklarācija par Baltijas valstu nelikumīgu inkorporāciju PSRS.

1941

22. JŪNIJS - 8. JŪLIJS

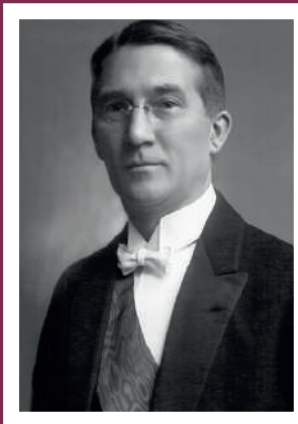
PSRS okupāciju Latvijā nomaina Vācijas okupācija.

25. JŪNIJS,
30. AUGUSTS

Latvijas valsts pārstāvju A. Bīlmaņa un K. Zariņa protesti pret pretlikumīgo Vācijas okupāciju Latvijā.

IZVILKUMS NO K. ZARIŅA NOTAS LIELBRITĀNIJAS ĀRLIETU MINISTRAM E. ĪDENAM PAR PSRS REŽĪMA PRETLIKUMĪGO IZVEIDOŠANU LATVIJĀ. 1940. GADA 23. JŪLIJS.

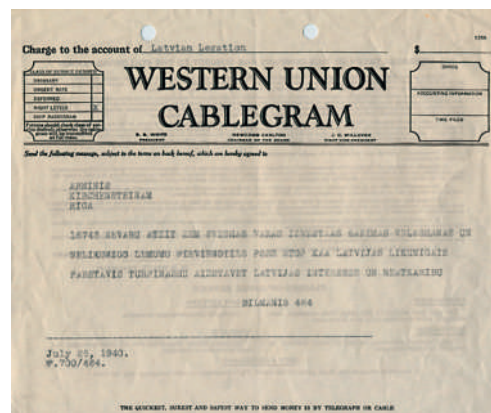
„16. jūnijā Padomju valdība iesniedza jaunas, tālejošas prasības par Latvijas teritorijā novietoto garnizonu palielināšanu un valdības maiņu, un faktiski okupēja visu Latviju. Jau kādas valsts prasību - mainīt valdību otrā valstī, pašu par sevi nevar citādi uzlūkot, kā otras valsts suverenitātes laušanu, bet PSRS bija svinīgi apņēmusies respektēt Latvijas suverenitāti. [...] 14. un 15. jūlijā tika izdarītas Saeimas vēlēšanas. Vēlēšanu sagatavošanai noteiktais laiks bija tikai desmit dienas, un tādējādi vienīgā politiskā organizācija, kas tām varēja būt sagatavota, bija tikai kopš 16. jūnija legalizētā komunistu partija, kuras centrāle atradās ārzemēs un kura vienmēr bija tikusi vadīta no ārzemēm. Šīs vēlēšanas notika zem draudu iespaida, svešas valsts stipriem bruņotiem spēkiem atrodoties zemē un zem augsta padomju ierēdņa, Tautas Komisāru Padomes priekšsēdētāja biedra Višinska virsuzraudzības. [...] Arī šis fakts uzskatāms par suverenitātes laušanu. [...] Šādi ievēlētais parlaments pieņēma lēmumu par pievienošanos Padomju Sociālistisko Republiku Savienībai. Latvijas 1922. gada Satversme, kuras pamatnoteikumi arvien vēl bija spēkā un uz kuras pamata vēlēšanas it kā bija tikušas izdarītas, parlamentam šādas tiesības nepiešķir. Satversmes 1. pants nosaka: „Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika” un šo pantu var grozīt ne citādi kā tautas nobalsošanas ceļā. [...] Ņemot vērā visu augšā, es, kā neatkarīgās Latvijas pārstāvis [...] pagodinot lūgt Viņa Majestātes valdību uzskatīt nesenējos notikumus Latvijā kā spaidu kārtā notikušus un uzdrošinot izteikt cerību, ka Viņa Majestātes valdība sapratis manu stāvokli un neatzīs Latvijas inkorporāciju PSRS.”

Latvijas Republikas ārkārtējo pilnvaru nesējs un sūtnis Lielbritānijā Kārlis Zariņš.

KĀRLIS ZARIŅŠ (1879-1963)

Dzimis 1879. gadā Ipiķu pagastā. Izglitojies Rūjienas draudzes skolā un Pēterburgas Tautas universitātē. Pirmā pasaules kara laikā darbojies Pēterburgas latviešu labdarības biedrībā un bēgļu apgādāšanas centrālkomitejā. Viens no Latvijas Pagaidu Nacionālās padomes dibinātājiem, Latvijas Tautas padomes loceklis. Latvijas delegācijas pārstāvis Parīzes miera konferencē (1919). Latvijas ārkārtējais sūtnis un pilnvarotais ministrs Somijā, Zviedrijā, Norvēģijā, Dānijā, Igaunijā un Lielbritānijā (no 1933). Ārlietu ministrs (1931-1933). 1940. gada 17. maija ārkārtējo pilnvaru nesējs un Latvijas diplomātiskā dienesta vadītājs (1940-1963). Otrā pasaules kara laikā iesniedzis vairākus memorandumus Lielbritānijas ārlietu iestādēm par padomju un nacistu okupācijas nelikumīgumu Latvijā, un nepieciešamību risināt Baltijas valstu jautājumu atbilstoši Atlantijas hartas principiem. Publicējis pārskatu *Materiāli par vācu okupācijas varas un vācu armijas Latvijai Otrā pasaules karā nodarītiem zaudējumiem* (1956). Miris 1963. gadā Londonā.

A. Bīlmaņa telegramma Augustam Kirhenšteinam par Latvijas nelikumīgo pievienošanu PSRS. 1940. gada 26. jūlijs.

A. Bīlmaņa izdotās grāmatas *Latvia under German Occupation, 1941-1943* (1943) un *Latvian-Russian Relations. Documents* (1944).

1942

1941. G. AUGUSTS - 1942. G. JANVĀRIS

Latvijas valsts pārstāvju A. Bīlmaņa un K. Zariņa paziņojumi par Latvijas vēlmi pievienoties Atlantijas hartai un Apvienoto Nāciju deklarācijai.

27. JŪNIJS

Lielbritānijas Kara kabineta lēmums par Baltijas valstu sūtņu iekļaušanu Diplomātiskā saraksta pielikumā.

1944

17. JŪLIJS - 13. OKTOBRIS

Vācijas okupāciju Latgalē, Vidzemē un Rīgā nomaina otrreizējā PSRS okupācija, Vācijas okupācija turpinās Kurzemē.

1945

8. MAIJS

Vācijas okupāciju Kurzemē nomaina otrreizējā PSRS okupācija.

JŪLIJS - AUGUSTS

Latvijas valsts pārstāvju K. Zariņa un A. Bīlmaņa protesti pret pretlikumīgo PSRS atkārtoto okupāciju Latvijā.

2. OKUPĀCIJAS VARAS LATVIJĀ

2.1. PSRS OKUPĀCIJA LATVIJĀ (1940-1941)

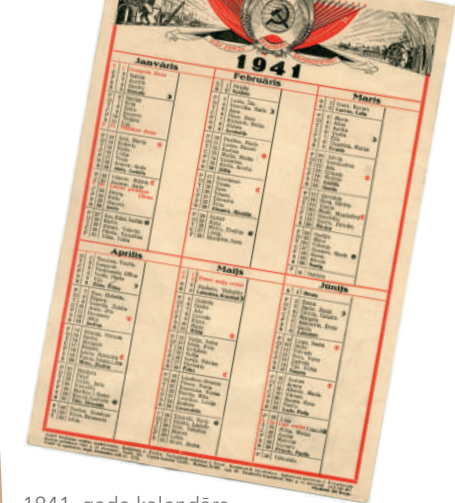
Kā brīdinot, 1940. gada 15. jūnijā PSRS iekšlietu karaspēka vienības uzbruka Latvijas robežposteiņiem Masļenkos un Smaiļos. 16. jūnijā PSRS uzstādīja Latvijas valdībai ultimātu, pieprasot tās atkāpšanos un neierobežota skaita padomju karaspēka ieviešanu. Valsts prezidents Kārlis Ulmanis un valdība nolēma nepretoties, vēl cerot saglabāt Latvijas suverenitāti. 17. jūnijā Sarkanā armija okupēja Latviju. Pēc Latvijas valdības piespiedu atkāpšanās izveidoja t.s. „Tautas valdību” Augusta Kirhenšteina vadībā, kas darbojās PSRS vēstniecības un no Maskavas atsūtītā PSRS valdības pārstāvja Andreja Višinska kontrolē. Ulmanis, atrazdamies mājas arestā, formāli turpināja pildīt Valsts prezidenta pienākumus. „Tautas valdība” par darbības mērķi deklarēja it kā demokrātiskas valsts iekārtas izveidošanu, līguma nodrošināšanu ar PSRS, bet ne iestāšanos Padomju Savienībā.

Jau 14. un 15. jūlijā jaunā valdība sarīkoja parlamenta vēlēšanas. Tās bija padomju stila vēlēšanas, kurās vēlētājiem izvēles nav nekādas, jo ir tikai viens kandidātu saraksts. Vēlēšanu laikā Sarkanās armijas karavīri dežurēja pie biļetenu urnām. Vienīgā iespēja – obligāti jābalso par Maskavā izvēlētiem „Latvijas darba tautas bloka kandidātiem”. 21. jūlijā jaunievēlētā „Tautas Saeima”, manipulējot ar it kā tautas izteiktu gribu, vienbalsīgi pasludināja Latvijā padomju varas nodibināšanu un pieņēma lēmumu par iestāšanos PSRS. Tādā veidā tā pārkāpa Latvijas Republikas Satversmi, kas paredzēja valsts suverenitātes, iekārtas un teritorijas izmaiņas izlemt tautas nobalsošanā. Latviju kā Latvijas Padomju Sociālistisko Republiku (LPSR) 5. augustā iekļāva PSRS sastāvā, noslēdzot valsts aneksiju. Līdzīgā veidā arī Lietuva un Igaunija kļuva par Padomju Savienības republikām.

Aneksijai sekoja čekas terors, aresti, spīdzināšana un nāves sodi. Slēdza sabiedriskas organizācijas, ieviesa plašu cenzūru, dedzināja „nevēlamas” grāmatas, likvidēja Latvijas armiju, konfiscēja privātīpašumus, baznīcu un sinagogu īpašumus. Naktī no 1941. gada 13. uz 14. jūniju, uz Sibīriju deportēja ap 15 500 Latvijas iedzīvotāju, to skaitā 2400 bērnus jaunākus par 10 gadiem. Tai pašā laikā padomju režīms deportēja cilvēkus arī no Lietuvas, Igaunijas un Moldāvijas. Latvijas tauta šo pirmo okupācijas gadu nosauca par „Baigo gadu”, un šis viena gada pieredzes dēļ, latvieši vairs neuzskatīja vāciešus par saviem visjaunākajiem ienaidniekiem.

Padomju propagandas plakāts „Lai dzīvo darba tautas labākais draugs lielais Staļins!” 1941. gads.

1941. gada kalendārs.

Latvijas PSR pastmarkas.

IZVILKUMS NO J. STAĻINA PAZIŅOJUMA LATVIJAS ĀRLIETU MINISTRAM VILHELMAM MUNTERAM SARUNĀS PAR LATVIJAS-PSRS SAVSTARPĒJĀS PALĪDZĪBAS PAKTA NOSLĒGŠANU. 1939. GADA 3. OKTOBRIS.

„Austrijas, Čehoslovākijas un Polijas valstis jau pazudušas, arī citas var pazust. [..] Tas, kas bija izveidots 1920. gadā, nevar turpināties mūžīgi. Pēteris Lielais parūpējās, lai būtu izeja uz jūru. Mums tagad nav izejas, un tādā stāvoklī mēs nevaram palikt. [..] Es jums saku atklāti: ietekmes sfēru sadale jau ir notikusi. [..] Kas attiecas uz Vāciju, mēs varētu jūs okupēt.”

1939

5. OKTOBRIS

Militāra un politiska spiediena rezultātā Latvija paraksta „savstarpējās palīdzības” līgumu ar PSRS. Latvijā ierodas 25 000 cilvēku liels PSRS karaspēks.

1940

15. JŪNIJS

PSRS agresija pret Latviju, uzbrukums Latvijas robežposteiņiem Masļenkos un Smaiļos. 5 cilvēki nogalināti, 37 cilvēki kā ģilnieki aizvesti uz PSRS.

16. JŪNIJS

PSRS ultimāts Latvijai, pieprasīta valdības atkāpšanās un neierobežota skaita PSRS karaspēka ielaišana Latvijā.

17. JŪNIJS

PSRS okupē Latviju.

20. JŪNIJS

Maskavā sastādītas nelikumīgas „Tautas valdības” izveidošana ar A. Kirhenšteinu priekšgalā.

PSRS ārlietu tautas komisāra 1. vietnieks Andrejs Višinskis uz PSRS sūtniecības balkona Rīgā. 1940. gada jūlijs.

IZVILKUMS NO PSRS VALDĪBAS PĀRSTĀVJU A. VIŠINSKA, VLADIMIRA DEKANOZOVA UN ANDREJA ŽDANOVA TĒLEGRAMMAS J. STAĻINAM UN V. MOLOTOVAM AR BALTIJAS VALSTU IEKĻAUSĀNAS PSRS PLĀNU. 1940. GADA 17. JŪLIJS.

„1. Jauno parlamentu pirmo sēdi visās trijās valstīs atklāt svētdien, 21. jūlijā. [..]

3. Dienas kārtības jautājumā noteikt: Par valsts varu (attiecīgi Igaunijā, Lietuvā un Latvijā); Par iestāšanos PSRS; Par lielo īpašnieku zemes konfiskāciju; Par banku un lielrūpniecības nacionalizāciju. Par visiem dienas kārtības jautājumiem sesijas pieņem deklarācijas. Deklarāciju projektus nosūtām jums vienlaikus. [..]

5. Pēc tam Igaunijā un Latvijā jāizlemj jautājums par valsts prezidentiem: sesijām jāatbrīvo viņi no prezidenta pienākumiem un prezidenta pienākumu izpildīšana jāuzdod premjerministram.

6. Pirms sesiju slēgšanas uzstājas premjerministri ar paziņojumiem par pilnvaru nolikšanu. Sesijām jāatbalsta valdību darbs: jāizsaka tām uzticība un jāpilnvaro tās pildīt savas funkcijas līdz jaunas valdības izveidošanai uz jauno konstitūciju pamata. [..]

9. Pēc deklarāciju pieņemšanas par valsts varu un iestāšanos PSRS domājam organizēt darbaļaužu demonstrācijas. Lūdzam norādījumus.”

FRANCIJAS SŪTNIĒCĪBAS LATVIJĀ 1. SEKRETĀRA ŽANA DE BOSSA PIEZĪMES PAR PSRS OKUPĀCIJAS VARAS IZVEIDOŠANOS RĪGĀ. 1940. GADS.

„17. jūnijā. [.] 13.00. Man ziņo par krievu ienākšanu. Ejam skatīties. Tā ir taisnība. No Lietuvas ieradusās pirmās motorizētās vienības. Divi tanki šausanas gatavībā stāv pie pasta, divi pie stacijas, divi pie dzelzceļa tilta un pie pontontilta. Redzam Ulmani vaļējā mašīnā lēni braucam pa vecpilsētu. [.] Tās ir ardīvas savai tautai, kuru viņš cenšas uzmundrināt visgrūtākajā stundā. [.]

5. jūlijā. [.] Vēlēšanas ir izsludinātas ātrāk un paredzētas 14. un 15. jūlijā. [.] Par rezultātiem nav šaubu - mēs varēsim pārliecināties, kā valsts, kurā 90% ir antikomunistu. Saeimā var ievēlēt 95% deputātu komunistu. „Sabprātīgi un brīvprātīgi lūgtā” aneksija pienāks ātrāk, nekā mēs to gaidījām. [.]

19. jūlijā. [.] Krievi labi sastādījuši scenāriju: 21. jūnijā neviens pat neieņinās par aneksiju. Bija runa vienīgi par brīvu Latviju. 5. jūlijā daži „nemiernieki” prasīja, acimredzot pēc pavēles, pievienošanās PSRS, prese par to bija sašutusi. 18. jūlijā trešās manifestācijas laikā visi lūdz pievienošanās. Krievi klusē un izliekas, ka nedzird. Rit viņi piekāpsies „latviešu tautas gribai”. [.]

5. augustā. [.] Vakarā mēs uzzinām, ka Padomju Savienības Augstākā Padome ir vēlīgi piekritusi uzņemt Latviju pēc tās lūguma Padomju Savienībā. Ir beidzies šis briesmīgās komēdijas pēdējais cēliens. Tagad mēs dzīvojam Krievijā.”

1941

14. - 15. JŪLIJS

Pretlikumīgas t.s. „Tautas Saeimas” vēlēšanas Latvijā.

21. JŪLIJS

Nelikumīgi ievēlēja „Tautas Saeima” pasludina padomju varu Latvijā un pieņem lēmumu par iestāšanos PSRS.

5. AUGUSTS

Latvija pretlikumīgi tiek iekļauta (anektēta) PSRS.

14. JŪNIJS

Latvijas iedzīvotāju masveida deportācija, uz Sibīriju izsūtīti 15 443 cilvēki.

22. JŪNIJS

Vācija uzbrūk PSRS.

2.2. VĀCIJAS OKUPĀCIJA LATVIJĀ (1941-1944/45)

Vācija uzbruka Padomju Savienībai 1941. gada 22. jūnijā un jūlija sākumā okupēja Latviju. Nupat pārdzīvotā komunistiskā terora dēļ liela daļa Latvijas tautas sagaidīja vācu armiju kā atbrīvotājus un cerēja, ka varēs atjaunot neatkarību. Taču nacisti pierādīja pretējo – vienu Latvijas neatkarībai naidīgu režīmu bija nomainījis otrs. Vācieši neuzskatīja Latviju par atbrīvotu neatkarīgu valsti, bet gan par okupētu PSRS teritoriju. Latvija, Igaunija, Lietuva un Baltkrievija kļuva par nacistu izveidotās Ostlandes sastāvdaļu. Rīgā atradās Ostlandes civilā un militārā pārvalde, kā arī SS (sākotnēji Hitlera miesas sargi, vēlāk ļoti liela un varmācīga militāra organizācija) un Policijas galvenās institūcijas.

Nacistu ideologi bija pasludinājuši rasi par sabiedrības attīstības pamatu. Vācieši tika atzīti par „rasiski augstvērtīgu tautu”. Par „nepilnvērtīgu rasi” nacisti pasludināja ebrejus. Viņu tiesības dzīvot tika noliegtas. Tūdaļ pēc vācu okupācijas armijas ienākšanas Latvijas teritorijā nacisti sāka holokaustu – ebreju iznīcināšanu. To organizēja īpaša Drošības dienesta (SD) operatīvā vienība SS ģenerālmajora Valtera Štālekera vadībā. Novembrī vadību pārņēma policijas un SS ģenerālis Frīdrihs Jekelns. Nacistiem neizdevās izraisīt spontānus masveida uzbrukumus ebrejiem un ebreju iznīcināšana notika organizētā veidā zem vācu SD komandas. Tomēr tajā izdevās iesaistīt arī latviešus, un izveidoja vairākas SD palīgpolīcijas vienības, no kurām visilgāk pastāvēja tā sauktā Arāja komanda. Ebreju iznīcināšanas akcijas sākās jau jūlijā, un kopā nogalināja ap 70 000 Latvijas ebreju un vēl 20 000 citus. Sniegt ebrejiem jeb kādu palīdzību bija aizliegts, bet, riskējot ar savu un savas ģimenes locekļu dzīvībām, Latvijas iedzīvotāji tomēr izglāba vairāk nekā 400 ebrejus.

Vācijas kara darbībai vajadzēja strādniekus un karavīrus. Tādēļ okupētajos austrumu apgabalos nosacīja obligāto darba dienestu un līdz 1944. gadam ap 20 000 aizveda strādāt Vācijā. Kad vācu armijai karā vairs neveicās, karotāju rindas sāka papildināt ar okupēto zemju iedzīvotājiem. Sākumā latvieši cīņai pret komunistiem vācu dienestā iestājās brīvprātīgi, bet drīz „brīvprātība” bija tikai vārda pēc. 1943. gadā Hitlers pavēlēja dibināt „Latviešu SS brīvprātīgo leģionu” (SS attiecās uz *Waffen-SS* jeb ieroču SS), kurā vairākums nebija brīvprātīgie. Iesauktie bija pakļauti SS vadībai, bet paši nebija SS organizācijas biedri. Kopā vācu militārajā dienestā Otrā pasaules karā dažādās vienībās dienēja ap 115 000 Latvijas iedzīvotāju.

1944. gada vasarā fronte tuvojoties Latvijai, sāka iedzīvotāju evakuāciju uz Vāciju. Līdz gada beigām Latviju atstāja ap 150 000 cilvēku – liela daļa bija bēgļi – augsti izglītoti cilvēki – skolotāji, rakstnieki, ārsti, mākslinieki, mācītāji, politiķi un citi, kas visvairāk baidījās no padomju režīma, bet cerēja, ka ar Rietumvalstu palīdzību drīz varēs atgriezties. Vācu ģenerālpilāna „Ost” dažādie varianti paredzēja Baltijas kolonizāciju un ģermanizāciju, bet plānu neizdevās īstenot. Karam beidzoties, fronte šķērsoja Kurzemi un rietumu puse palika neiekarota. Pēc Vācijas kapitulācijas 1945. gada 8. maijā vairāk nekā 250 000 Vācijas bruņoto spēku karavīriem, tai skaitā gandrīz 20 000 latviešu karavīriem, bija jāpadodas Sarkanajai armijai.

Propagandas plakāts „Hitlers atbrīvotājs”. 1941. gads.

Latvijas ģenerālapgabālā lietotās reihsmarkas. 1941.-1945. gads.

Nacistu okupācijas laikā izmantotā kartīte preču iegādei.

1941

22. JŪNIJS - 8. JŪLIJS

PSRS okupāciju Latvijā nomaina Vācijas okupācija.

JŪLIJS - 31. AUGUSTS

Latvijas teritorija pakļauta militārai pārvaldei, no 1. septembra - civilai pārvaldei.

17. JŪLIJS

Latvija (kopā ar Igauniju, Lietuvu un daļu Baltkrievijas) kā ģenerālapgabals iekļauta Ostlandes reihskomisariātā, kas pakļauts Okupēto Austrumu apgabalu reihšministrijai Berlīnē.

30. NOVEMBRIS, 8. DECEMBRIS

Rumbulā noslepkavoti 24 000 Latvijas ebreju.

1942

2. JANVĀRIS

Par izbēgušu sarkanarmiešu atbalstīšanu līdz ar zemi nolīdzināta Audriņu sādža Rēzeknes apriņķa Makašēnu pagastā. 30 vīrieši publiski nošauti Rēzeknes tirgus laukumā, pārējie iedzīvotāji nogalināti Ančupānu kalnos.

7. MARTS

Berlīnē sastādītas nelikumīgas Latvijas Zemes pašpārvaldes izveidošana ar ģenerāli Oskaru Dankeru priekšgalā.

Okupēto Austrumu apgabalu reihšministra Alfrēda Rozenberga vizīte Latvijā. 1942. gada maijs.

IZVILKUMS NO OSTLANDES REIHKOMISĀRA HINRIHA LOZES PAZIŅOJUMA PAR CIVILĀS PĀRVALDES PĀRŅEMŠANU OSTLANDĒ. 1941. GADA 18. AUGUSTS.

- „1. Ar civilās pārvaldes pārņemšanu izpildvara ir pārgājusi Ostlandes reihskomisāra rokās. [..]
2. Rīkojumus civiliedzīvotājiem reihskomisāra pārvaldītos apgabalos izdod vācu civilās pārvaldes iestādes. [..]
3. Vācu civilās pārvaldes iestādes ir: Ostlandes reihskomisārs, ģenerālkomisāri, galvenie komisāri un apgabala komisāri.
4. Vācu civilā pārvalde Ostlandes reihskomisāra pārvaldītos apgabalos pārņem visu kustamo un nekustamo īpašumu, kas piederējis Padomju Savienības republikām. [..] Pēc 1941. gada 20. jūnija izdotie rīkojumi, izdarītie pārgrozījumi un īpašumu maiņas ir nelikumīgas, ja tas nav vācu iestāžu darīts. Vācu iestāžu jau izdarītie izkārtojumi paliek spēkā tik ilgi, kamēr tos neatsauc. Īpašuma tiesību jaunokārtošana tiek atstāta līdz turpmākam. Par padomju armijas īpašumiem disponē vācu militārie spēki.
5. Dienesta valoda Ostlandes reihskomisariātos ir vācu. Katrā apgabalā ir pieļauta arī vietējā valoda. [..]”

IZVILKUMS NO VALENTĪNAS FREIMANES ATMIŅĀM PAR VĀCIJAS OKUPĀCIJAS VARAS IZVEIDOŠANOS RĪGĀ 1941. GADA 1. JŪLIJĀ.

„[...] Ielās daudzi liksmoja, saulainu ilūziju pārņēmti, ka nupat jau klāt būs Latvijas atjaunošanas brīdis. It kā padomju militārā spēka atkāpšanās ļautu pulksteni pagriezt gadu atpakaļ, un no jauna atsākt agrāko dzīvi. Saunos okupantus atbalstīja kā pretspēku līdzšinējiem, lolojot sasapņotas cerības. Vēlāk nodomāju, ka pirmo reizi vēsturē latvieši, vismaz redzamā to daļa, uzgavīlēja vāciešiem. Gadsimtu pieredze līdz pat pēdējos neatkarības gados nestēpti noraidošajai Ulmana attieksmei pret Hitlera valsti - viss aizmirsās viena padomju gada šokā. Bet citiem Rīga, kuru bija pametusi krievu armija, bet vēl nebija ieņēmuši vācieši, pamazām kāpināja baidas nolemības sajūtu un apjausmu, ka esam smagi kļūdījies, paliekdami šeit. [...] No pirmās dienas, 1941. gada 1. jūlija, kopš vērmahta zaldāti iesoļoja Rīgā, mana dzīve sāka tūzīnāties klaustrofobiskam murgam. Attiecībā uz ebrejiem nacistu pārvalde pamazām atcēla visus civilizācijas tabu, un šādas visatļautības kārdinājums daudziem izrādījās salds”.

IZVILKUMS NO Ā. HITLERA PAZIŅOJUMA PAR BALTIJAS VALSTĪM KĀ VĀCIJAS SASTĀVDAĻU. 1941. GADA 16. JŪLIJS.

„[...] Valsts drošība tikai tad ir iespējama, ja uz rietumiem no Urāliem nepastāv nekāda militāra vara. Šīs telpas aizsardzību pret iespējamām briesmām uzņemas Vācija. [..] Ja atsevišķus apgabalus mēs jau tagad atdalām (iekļaujām Vācijā), vienmēr mums jārada, ka uzstājamies kā tiesību un iedzīvotāju aizstāvji. Tāpēc mums arī jāizvēlas vajadzīgie formulējumi, mēs pagaidām nerunāsim par jauniem Vācijas valsts apgabaliem, bet par kara vajadzību diktētiem uzdevumiem. [..] Baltijā tagad apgabals līdz Daugavai [..] jānodod [vācu civilai] pārvaldei. [..] Vadonis uzsver un nosaka, ka visai Baltijai (Lietuvai, Latvijai un Igaunijai) jāklūst par Vācijas apgabalu.”

1944

17. JŪLIJS - 13. OKTOBRIS

Vācijas okupāciju Latgalē, Vidzemē un Rīgā nomaina otrreizējā PSRS okupācija, Vācijas okupācija turpinās Kurzemē.

1945

5. - 9. DECEMBRIS

Par kureliešu atbalstīšanu vācu kareivji nodedzina vairākas Ventspils apriņķa Zlēku pagasta viensētas, nogalināti vismaz 148 iedzīvotāji.

21. JANVĀRIS

Kurzemes teritorija pakļauta vācu SS pārvaldei.

20. FEBRUĀRIS

Berlinē apstiprinātas nelikumīgas Latvijas Nacionālās komitejas izveidošana ar ģenerāli Rūdolfu Bangerski priekšgalā.

8. MAIJS

Vācijas armiju grupas „Kurland” (pirms tam - „Nord”) kapitulācija Kurzemē.

2.3. PSRS ATKĀRTOTĀ LATVIJAS OKUPĀCIJA (1944/45)

1944. gada 17. jūlijā Sarkanā armija sasniedza Latvijas robežu, un Vidzemē un Latgalē nacistiskās okupācijas režīmu nomainīja atkārtota PSRS okupācijas vara. Sarkanā armija 30. jūlijā straujā triecienā izrāvās līdz Rīgas jūras līcim pie Tukuma un uz trim nedēļām pāršķēla Latvijas teritoriju uz pusēm. PSRS iekarotās teritorijas pārvaldīšanai sākotnēji izveidoja speciālas institūcijas, bet faktiskā vara piederēja PSRS bruņotajiem spēkiem un padomju drošības iestādēm. Arī vēlāk no Krievijas atgriezušies Latvijas PSR valdība bija tikai instruments, ar kura palīdzību īstenoja PSRS okupācijas politiku Latvijā. 1944. gada 23. augustā daļu no Latvijas austrumu teritorijas - Abreni un sešus blakus esošos pagastus pievienoja Krievijas Padomju Federatīvajai sociālistiskajai republikai.

Latvijas iedzīvotāju iesaukšana Sarkanajā armijā sākās līdz ko tā atkaroja Latvijas teritoriju 1944. gada vasarā. Kopā Otrajā pasaules karā padomju bruņoto spēku rindās karoja ap 100 000 Latvijas iedzīvotāju. Kaujās Latvijas teritorijā ne reti iznāca latvietim vācu pusē cīnīties pret latvieti Sarkanajā armijā.

1944. gada 13. oktobrī Sarkanā armija ieņēma Rīgu, kuru jau bija atstājis vācu karaspēks, atkāpjoties uz Kurzemi. Latvijas iedzīvotāju vairākums nevēlējās atkārtotās padomju okupācijas režīma atgriešanos, taču bija spiests samierināties. Otrā pasaules kara beigās Latvijai nenozīmēja atbrīvošanu un uzvaru pār „absolūto” ļaunumu, bet gan neatkarības zaudēšanu un viena ļaunuma nomaiņu ar otru.

Padomju propagandas plakāts „Baltija atbrīvota!” 1944. gads.

Kartītes maizes iegādei.

IZVILKUMS NO VISSAVIENĪBAS KOMUNISTISKĀS (BOĻŠEVIKU) PARTIJAS CENTRĀLĀS KOMITEJAS LĒMUMA PAR VK(B)P CK LATVIJAS BIROJA ORGANIZĒŠANU. 1944. GADA 29. DECEMBRIS.

„1. Izveidot VK(b)P CK Latvijas biroju, lai sniegtu palīdzību Latvijas K(b)P Centrālajai komitejai Latvijas PSR partijas, padomju un saimniecisko organizāciju vadības nostiprināšanā.

2. Apstiprināt VK(b)P CK Latvijas biroju šādā sastāvā: biroja priekšsēdētājs - N.N. Šataļins, biroja priekšsēdētāja vietnieks - F.M. Butovs, biroja locekļi PSRS leTK un VDTK pilnvarotais Latvijas PSR A.N. Babkins, Latvijas K(b)P CK 1. sekretārs J.E. Kalnbērziņš, Latvijas PSR TKP priekšsēdētājs V.T. Lācis. [..]

4. Noteikt, ka VK(b)P CK Latvijas birojs ir pakļauts tieši VK(b)P CK. VK(b)P CK Latvijas biroja lēmumi ir saistoši Latvijas K(b)P CK.

5. Noteikt, ka VK(b)P CK Latvijas biroja galvenie uzdevumi tuvākajā laikā ir:

a) centrālo un vietējo partijas un padomju orgānu aparāta un vadības tālāka nostiprināšana, to autoritātes un politiskās aktivitātes paaugstināšana;

b) enerģisku pasākumu veikšana, lai darītu galu buržuāzisko nacionālistu un citu pretpadomju elementu darbībai;

c) nepieciešamo pasākumu veikšana Latvijas PSR partijas un padomju orgānos straujā rūpniecības un lauksaimniecības atjaunošanai, kā arī republikas saimnieciskās un kultūras dzīves sakārtošanai;

d) nepieciešamo pasākumu veikšana Latvijas PSR partijas un padomju kadru boļševistiskajā audzināšanā, politiskā darba izvēšanā iedzīvotājos, darbaļaužu audzināšanā ļējiniski staļiniskās tautu draudzības garā un visstingrākās padomju likumu un valsts disciplīnas ievērošanas garā. [..]”

1944

27. MAIJS

PSRS Valsts drošības tautas komisariāta specgrupas uzbrukums Mazo Batu sādžai Ludzas apriņķa Goliševas pagastā, nogalināti 9 tās iedzīvotāji.

17. JŪLIJS - 13. OKTOBRIS

Vācijas okupāciju Latgalē, Vidzemē un Rīgā nomaina otrreizējā PSRS okupācija.

JŪLIJS

Latvijas teritorijā savu darbību atjauno Maskavā apstiprinātā, nelikumīgā Viļa Lāča vadītā Latvijas PSR Tautas Komisāru padome.

30. JŪLIJS - 20. AUGUSTS

PSRS karaspēka izrāviens līdz Rīgas jūras līcim, PSRS okupācijas varas terors pret Tukuma apriņķa iedzīvotājiem.

23. AUGUSTS

Abrenes apriņķa nelikumīga pievienošana Krievijas PFSR.

Rīgas iedzīvotājas pēc Sarkanās armijas atgriešanās. 1944. gads.

IZVILKUMI NO LATVIJAS PSR TAUTAS KOMISĀRU PADOMES ZIŅOJUMIEM PAR PSRS OKUPĀCIJAS VARAS ATJAUNOŠANOS LUDZAS APRIŅĶĪ. 1945. GADA 9. JŪNIJS, 1. JŪLIJS.

„[...] Zemnieki sūdzas par daudzajām mobilizācijām, dažāda veida draudiem, ko izsaka pret viņiem pagastu, pilsētu un ciematu padomju varas orgāni uz vietām, par daudzajām iznīcinātāju bataljona veiktajām kratišanām, nelikumībām, mantu atņemšanām, ko izdara milicija, iznīcinātāju bataljoni, par nevainīgu pilsoņu sišanu un slepkavošanu no iznīcinātāju bataljonu locekļu puses, zemnieku sistemātisku atraušānu no viņu lauku saimniecībām, norīkojot dažāda veida šķūtīs, mobilizācijās ar zirgiem, norīkojumos utt. [...] Visas partijas, padomju organizācijas, zemes iestādes un citas apriņķa un pagastu organizācijas savu pārvaldi pār iedzīvotājiem - ar zemniekiem, saraksti, lietvedību un ziņojumus veic krievu valodā. Nopietna kļūda - apriņķa organizāciju vadībā - dažāda veida mobilizācijas veikšana un administratīvas kampaņas, ko pavada draudi. Saimnieciski-politiskās kampaņas tiek veiktas šabloniski, neņemot vērā sekas, ko izraisa neapmierinātība un aizspriedumi pret padomju varas pasākumiem. [...]”

SARKANĀS ARMIJAS KARAVĪRA ANATOLIJA ČERNAJEVA ATMIŅAS PAR PSRS OKUPĀCIJAS VARAS ATJAUNOŠANOS BALTIJĀ. 1944. GADS.

“Visi, ko toreiz un vēlāk propaganda stāstīja par Latvijas galvaspilsētas ieņemšanu, bija stipri pārspīlēti. Vācieši to atdeva bez kaujas, ja neņem vērā 1. Baltijas frontes 43. armijas triecienu no dienvidiem pa Daugavas kreiso krastu, kas tad arī visu izšķīra. Vācieši savu uzdevumu izpildīja - izveda armiju grupu Nord uz Kurzemi, un cīnīties par Rīgu viņiem nebija nedz spēka, nedz vajadzības. Pilsētā (vismaz mans pulks) ienāca 13. oktobrī, nesastopot ielās ne mazāko pretestību. Neredzēju nekādu (tas parādījās vēlāk fotogrāfijās) priecīgu sagaidīšanu vai atbrīvotāju sveikšanu. Pilsēta izskatījās kā izmirusi, bet nebija sagrauta. Retie garāmgājēji piespiedās namu sienām un pavadīja mūs bažīgiem skatieniem.[...] Starp vietējiem iedzīvotājiem kļūda runas, ka atnāks kaut kāda armija. Gaidīja angļus. Kad noskaidrojās, ka krievi, visi bēga mežos. Tikai tad, kad kļuva skaidrs, ka visus pēc kārtas nešauj nost, bet arestē tikai dažus, cilvēki pamazām sāka atgriezties. No šā fakta vien bija skaidrs, ka uz sarkano armiju skatījās kā uz okupantiem. Apkārtējos iedzīvotājus terorizēja Valsts drošības komisariāta karaspēks, kas pieprasīja patīgā arī mana pulka karavīrus. Reti kurš atpakaļ atgriezās bez rokas un kabatas pulksteniem un turklāt vairākiem. Neviens arī nestēpa, kā pie tiem tikuši. Profejas skatījās “likumīgas”, jo uzvarētāji jau vienmēr tā rīkojušies”.

1945

29. DECEMBRIS

Izveidots PSRS Vissavienības Komunistiskās (boļševiku) partijas Centrālās komitejas Latvijas birojs, kas pakļauts VK(b)P Politbirojam Maskavā.

1944. G. JŪLIJS - 1945. G. DECEMBRIS

LPSR VDTK operatīvo grupu un LPSR valdības nelikumīga darbība Latvijā teritorijā. Otrreizējās PSRS okupācijas varas izveidošanās un atkārtotas represijas pret Latvijas iedzīvotājiem.

8. MAIJS

Vācijas okupāciju Kurzemē nomaina otrreizējā PSRS okupācija.

3. LATVIJAS NEATKARĪBAS CENTIENI

Neskatoties uz valstiskās suverenitātes zaudēšanu un okupācijas varu klātbūtni, Latvijā jau no pirmās okupācijas sākuma 1940. gada 17. jūnijā darbojās nacionāla pretošanās kustība pret okupētājiem. 1940.-1941. gadā Latvijā izveidoja vairākas pretošanās organizācijas, kas izdeva nelegālus uzsaukumus, sabotēja PSRS okupācijas varas rīkojumus un gatavojās bruņotai cīņai par Latvijas neatkarības atjaunošanu. Pretošanās kustībā aktīvi iesaistījās skolu jaunatne. 1941. gada vasarā aktīvu darbību pret padomju bruņotajiem formējumiem uzsāka nacionālie partizāni.

Nacistiskās okupācijas laikā pretošanās kustības galvenais politiskais centrs bija 1943. gada 13. augustā Rīgā slepeni nodibinātā Latvijas Centrālā padome (LCP), ko veidoja pirmskara lielāko politisko partiju pārstāvji Konstantīna Čakstes vadībā. LCP iestājās par demokrātiskas Latvijas Republikas atjaunošanu, balstoties uz 1922. gada Satversmi. Tā sagatavoja vairākus memorandus Rietumu valdībām, uzturēja kontaktus ar pārējo Baltijas valstu pretošanās kustībām un bijušo Latvijas sūtni Stokholmā Voldemāru Salno. 1944. gada 17. martā tapa 188 latviešu sabiedrisko darbinieku memorands par nepieciešamību atjaunot Latvijas Republikas faktisko suverenitāti. Sadarbībā ar LCP, ģenerālis Jānis Kurelis un viņa štāba priekšnieks kapteinis Kristaps Upelnieks augustā nodibināja atsevišķu militāru vienību, kurai bija jāklūst par neatkarīgās Latvijas armijas kodolu. Paļaujoties uz vēlāku Rietumvalstu atbalstu, kurelieši Kurzemē pulcināja ap 3000 bijušo aizsargu un dezertējušo leģionāru. Novembrī SD vienības viņus ielenca un likvidēja. Astoņus štāba virsniekus, ieskaitot kapteini Upelnieku, notiesāja uz nāvi, daudzus sagūstītos kureliešus ieslodzīja koncentrācijas nometnēs. Līdz 9. decembrim vācu uzbrukumus atsita leitnanta Roberta Rubeņa bataljona karavīri, līdz, pārspēka mākti, viņi bija spiesti izklīst.

Jau 1944. gada rudenī visā Latvijā sāka veidoties bruņota pretošanās kustība, kas bija vērsta pret atkārtoto PSRS okupāciju. Par partizāniem kļuva cilvēki, kuri vēlējās atgūt Latvijas neatkarību vai kuriem draudēja padomju varas represijas. Lielākās nacionālo partizānu kaujas ar PSRS bruņotajiem formējumiem notika 1945. gada martā Stompaku purvā, Latgalē, un decembrī Kabilē, Kurzemē. Turpinājās arī skolu jaunatnes pretošanās okupētājiem.

Rīgas 2. Valsts ģimnāzijas pretošanās organizācijas „Degsme” dalībnieki. 1941. gads.

Jaunatnes pretošanās grupu izdotie uzsaukumi. 1940.-1941. gads.

1940

15. JŪNIJS

Latvijas robežsargu pretošanās PSRS Iekšlietu karaspēka uzbrukumam Masļenkos un Smaiļos.

30. JŪNIJS - 9. JŪLIJS

Demokrātisko latviešu bloka mēģinājums piedalīties „Tautas Saeimas” vēlēšanās, ar mērķi saglabāt Latvijas neatkarību.

1941

13. MAIJS

Latvijas skolu jaunatnes pretošanās akcija, ap 5000 pretpadomju uzsaukumu vienlaicīgi izplatīti Rīgā, Jelgavā, Cēsīs, Bauskā un citās pilsētās.

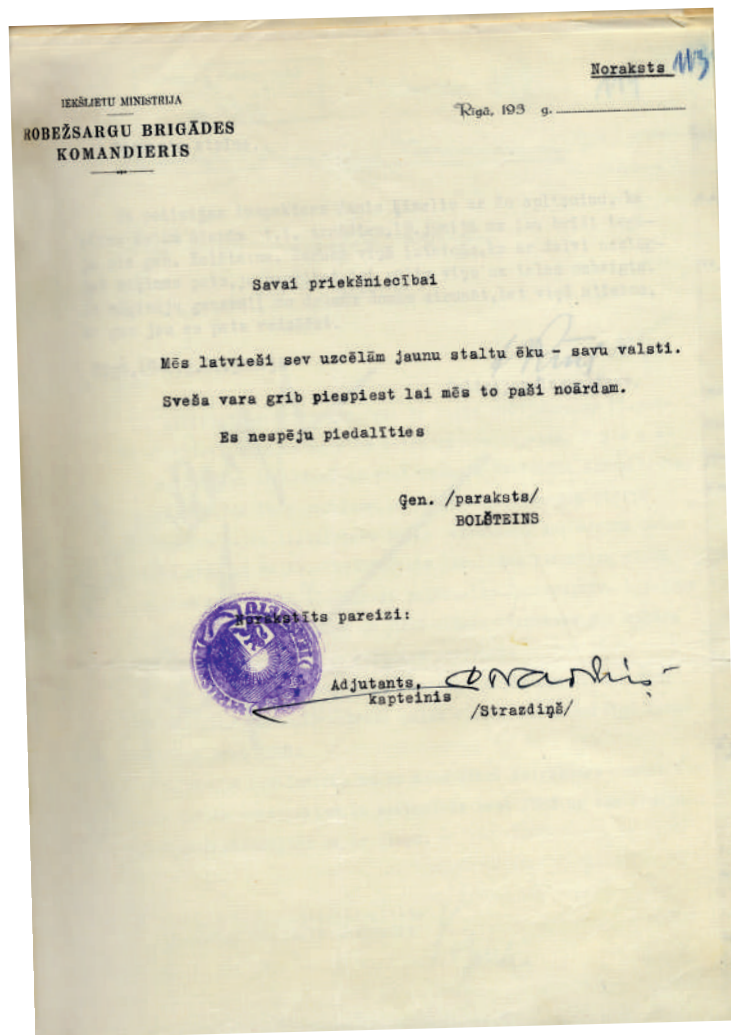
22. JŪNIJS - 8. JŪLIJS

Latviešu nacionālo partizānu cīņas, ar mērķi atjaunot Latvijas neatkarību.

1943

13. AUGUSTS

Latvijas Centrālās padomes izveidošana Rīgā.

Noraksts no ģenerāļa L. Bolšteina 1940. gada 21. jūnija pirmsnāves vēstules.

LUDVIGS BOLŠTEINS (1888 - 1940)

Dzimis 1888. gadā Sesavas pagastā. Izglītojies Jelgavas ģimnāzijā un Pēterburgas universitātes Fizikas un matemātikas fakultātē. Pirmā pasaules kara dalībnieks Krievijas armijā. Piedalījies latviešu strēlnieku bataljonu organizēšanā, 1916. gadā piešķirta štāba kapteiņa dienesta pakāpe. 1917. gadā lielinieku varas apcietināts, izbēdzis no ieslodzījuma Cēsu cietumā. Vēlāk atvaļinājies no Krievijas armijas, darbojies „Dzimtenes un brīvības glābšanas savienībā” Maskavā. Pēc atgriešanās Latvijā iestājies Pagaidu valdības bruņotajos spēkos, piedalījies Brīvības cīņās. 1. latviešu atsevišķās brigādes štāba priekšnieks, 1919. gadā piešķirta pulkveža dienesta pakāpe. No 1935. gada Latvijas armijas ģenerālis un Latvijas Robežsargu brigādes komandieris. 1940. gada 21. jūnijā izdarījis pašnāvību savā darba kabinetā, protestējot pret Latvijas okupāciju. Apglabāts Brāļu kapos, Rīgā.

Latvijas Robežsargu brigādes komandieris ģenerālis Ludvigs Bolšteins.

Trešās šķiras Lāčplēša kara ordenis, ar kādu bija apbalvots L. Bolšteins.

Ieraksti PSRS Augstākās Padomes vēlēšanu biļetenos. 1941. gada 12. janvāris.

1944

17. MARTS

188 latviešu sabiedriski politisko darbinieku deklarācija (memorands) par Latvijas faktiskās suverenitātes atjaunošanas nepieciešamību.

8. SEPTEMBRIS

Bijušā Saeimas priekšsēža Paula Kalniņa parakstīta deklarācija par Latvijas neatkarības atjaunošanu.

14. NOVEMBRIS - 9. DECEMBRIS

Ģenerāļa Jāņa Kureļa grupas leitnanta Roberta Rubeņa bataljona nepakļaušanās un cīņas pret vāciešiem Kurzemē.

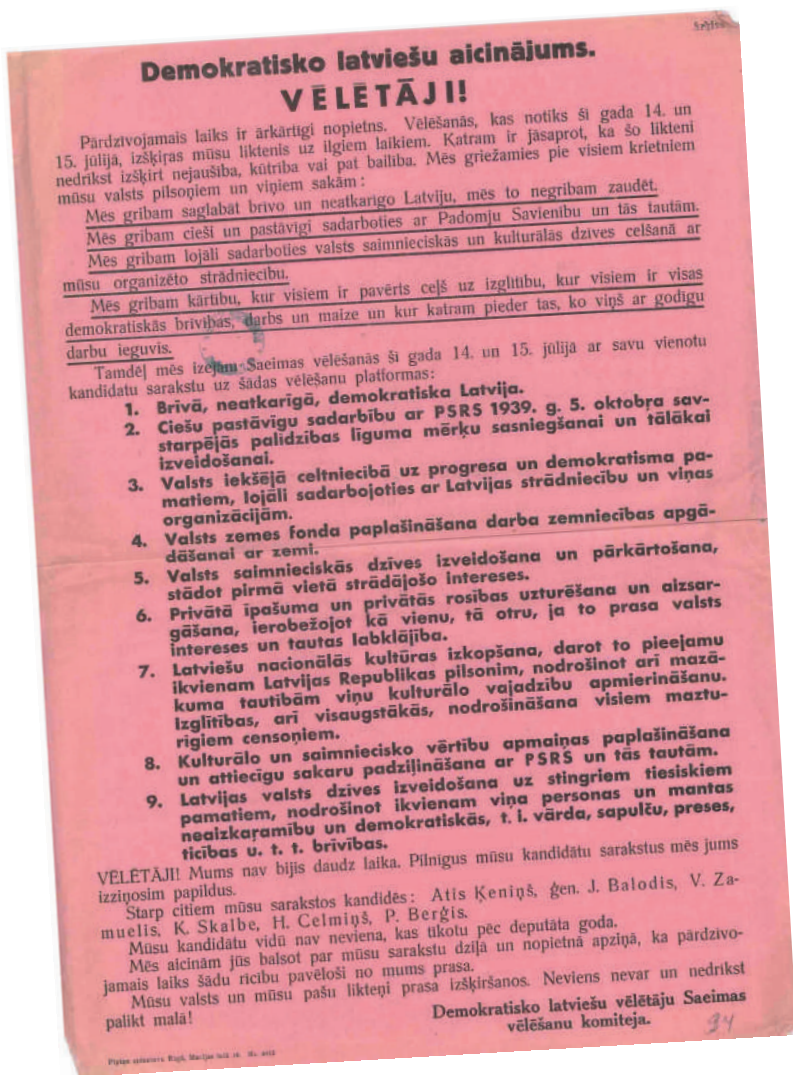
1945

2. - 3. MARTS

Latviešu nacionālo partizānu Stompaku kauja Latgalē.

24. DECEMBRIS

Latviešu nacionālo partizānu Kabiles kauja Kurzemē.

Demokrātiskā bloka aicinājums vēlētajiem. 1940. gada jūlijs.

IZVILKUMS NO DEMOKRĀTISKĀ BLOKA AICINĀJUMA VĒLĒTĀJIEM.
1940. GADA JŪLIJS.

„Pārdzīvojamais laiks ir ārkārtīgi nopietns. Vēlēšanās, kas notiks šā gada 14. un 15. jūlijā, izšķirās mūsu liktenis uz ilgiem laikiem. Katram ir jāsaprot, ka šo likteni nedrīkst izšķirt nejaušība, kūtība vai pat bailība. Mēs griežamies pie visiem krietniem mūsu valsts pilsoņiem un viņiem sakām: „Mēs gribam saglabāt brīvo un neatkarīgo Latviju, mēs to negribam zaudēt.”

Jelgavas apriņķa nacionālie partizāni. 1941. gada jūnijs.

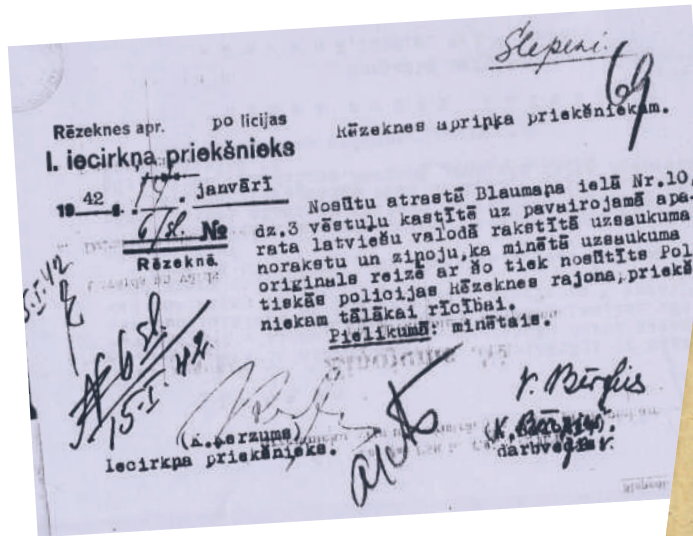
Piemineklis nacionālajiem partizāniem Raganā. Atklāts 2006. gadā.

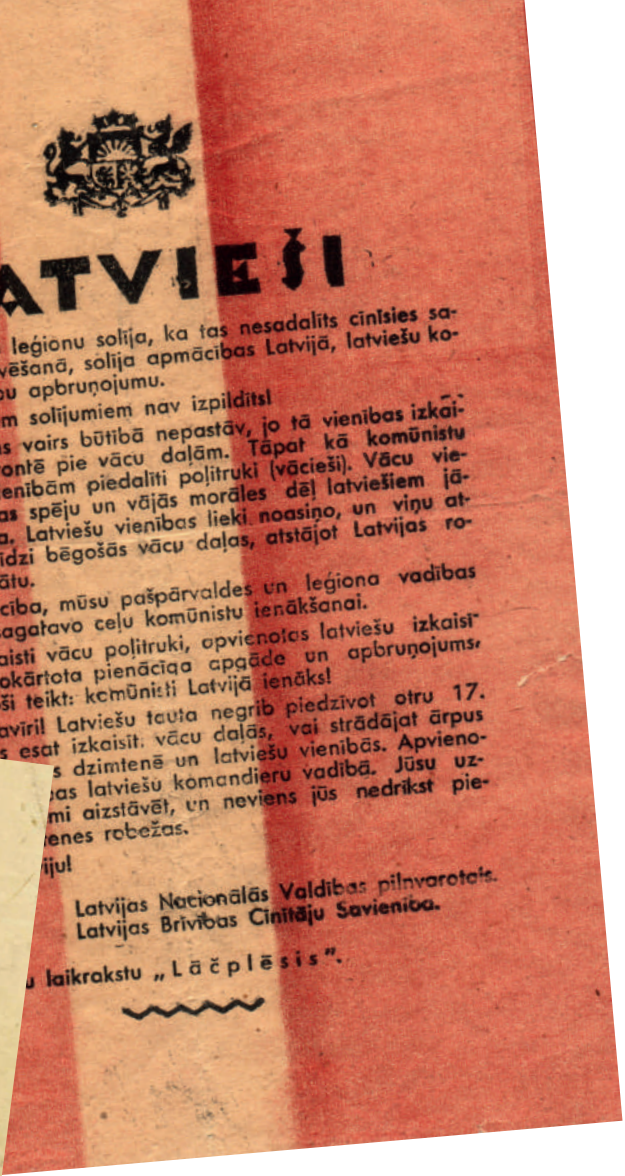
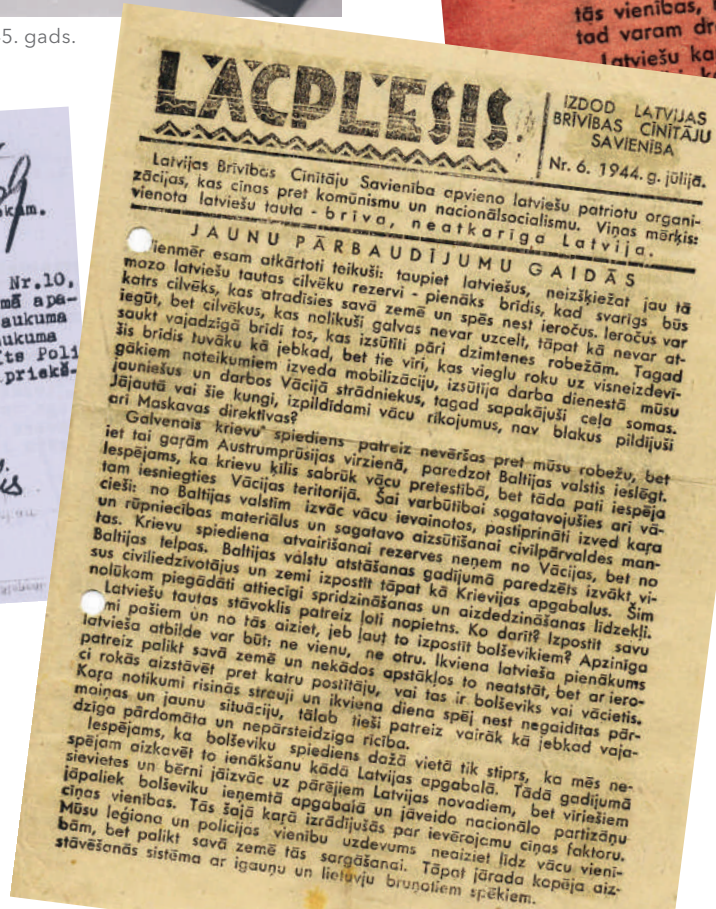
Nacionālo partizānu rokas lents. 1941. gada vasara.

Nacionālās pretošanās kustības nelegālā spiestuve Rīgā. 1945. gads.

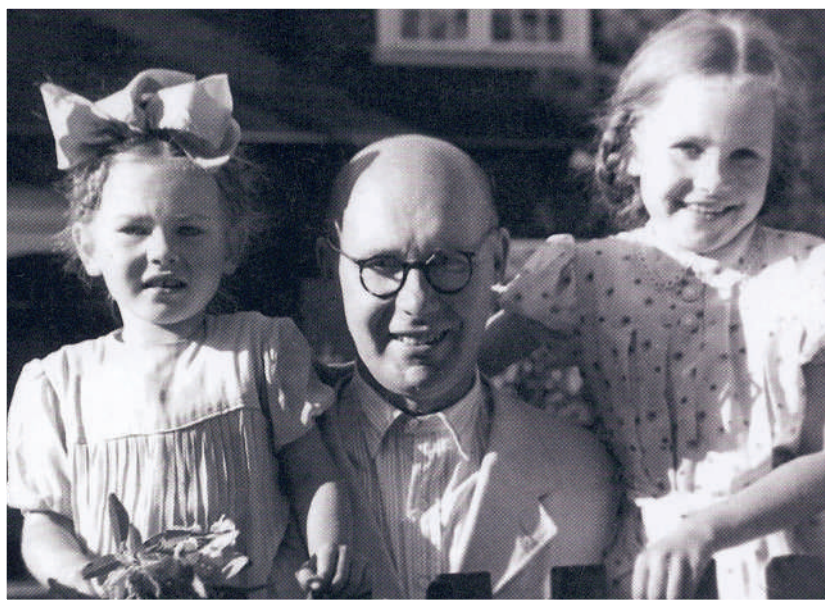

Rēzeknes apriņķa policijas ziņojums par nelegāla uzsaukuma atrašanu. 1942. gada 14. janvāris.

Latvijas Brīvības Cīnītāju Savienības uzsaukums „Latvieši”. 1944. gads.

Nelegālais laikraksts „Lāčplēsis”. 1944. gada jūlijs.

Latvijas Centrālās padomes priekšsēdis Konstantīns Čakste ar meitām Katrīnu un Annu. 1944. gads.

KONSTANTĪNS ČAKSTE (1901 - 1945)

Dzimis 1901. gadā Bulduros kā sestais bērns vēlākā Latvijas Valsts prezidenta Jāņa Čakstes ģimenē. Izglītojies Jelgavas ģimnāzijā, Tērbatā, Kazaņā un Rīgas 2. ģimnāzijā. 1925. gadā ieguvis tiesību zinātņu doktora grādu Latvijas Universitātē, vēlāk strādājis par privātdocentu un ārkārtas profesoru. 1930. gados papildinājis zināšanas Parīzē, Briselē un Berlīnē. Akadēmiskās vienības „Austrums” biedrs, žurnāla *Jurists* redaktors, Latvijas zvērināto advokātu kolēģijas loceklis un *Tautsaimniecības vārdnīcas* redakcijas līdzstrādnieks. 1940. gadā kopā ar brāli senatoru Mintautu Čaksti iesaistījies Demokrātisko latviešu bloka darbā, paužot uzticību brīvai, neatkarīgai un demokrātiskai Latvijai. 1943. gada 13. augustā Rīgā slepeni izveidotās Latvijas Centrālās padomes priekšsēdis. Apcietināts 1944. gada 29. aprīlī, ieslodzīts Rīgas Centrālcietumā, Salaspils un Štuthofas koncentrācijas nometnēs. Miris 1945. gada 21./22. februāra naktī Štuthofas nometnes evakuācijas laikā netālu no Genšas. 1951. gadā pārāpbedīts „Nāves marša upuru kapsētā” Gdaņskas apgabala Kašubska Krēpas kapos, Polijā. K. Čakstes sievai Anastasijai kopā ar meitām Annu un Katrīnu 1944. gada 15. oktobrī izdevies doties bēgļu gaitās pāri Baltijas jūrai uz Zviedriju.

IZVILKUMS NO 188 LATVIEŠU SABIEDRISKO DARBINIEKU DEKLARĀCIJAS (MEMORANDA) PAR NEPIECIEŠAMĪBU ATJAUNOT LATVIJAS FAKTIŠKO SUVERENITĀTI. 1944. GADA 17. MARTS.

„[...] Mēs, apakšā parakstījušies, Latvijas nācījas vārdā deklarējam sekojošo mūsu tautas vienoto gribu:

1. Neķavējoties atjaunojama Latvijas Republikas faktiskā suverenitāte.
2. Sastādama, saskaņā ar spēkā esošo Latvijas Republikas 1922. gada Satversmi, Latvijas valdība uz koalīcijas pamatiem, kas pulcētu ap sevi visu Latvijas tautu.
3. Latvijas valdības tuvākiem galvenajiem uzdevumiem jābūt: valsts aparāta un Latvijas armijas atjaunošana, Latvijas valsts teritorijas aizstāvēšana pret draudošo Padomju Savienības armiju iebrukumu un - cik tālu tas kara apstākļos iespējams - diplomātisko sakaru nodibināšana ar ārvalstīm un pirmā kārtā ar tām, kas atzitu šo mūsu deklarēto nācījas gribu un atbalstītu priekšā stāvošo militāro uzdevumu - Latvijas valsts aizsargāšanu. [...]"

Piemīņas plāksne LCP izveidošanas vietā Rīgā, Torņakalna ielā 15. Atklāta 2017. gadā.

IZRAKSTS NO ĢENERĀĻA J. KUREĻA GRUPAS VIRSLEITNANTA JĀŅA GREGORA DIENASGRĀMATAS. 1944. GADA 1. NOVEMBRIS.

„1. Latvijas valsts faktiskās neatkarības atjaunošana ir nepieciešamais noteikums - conditio sine qua non - Latvijas bruņoto spēku sekmīgai mobilizācijai un noorganizēšanai cīņā pret boļševikiem.

2. Latvijas valsts faktiskās neatkarības atjaunošanas un atzīšanas akts publicējams nekavējoties, norādot, ka Valsts Prezidenta funkciju izpildīšana un valdības sastādīšana notiks Latvijas Republikas Šatversmē paredzētā kārtībā.

3. Nekavējoties publicējams uzsaukums latviešu tautai - visiem spēkiem sekmēt nacionālās armijas noorganizēšanu un apgādi, bet visiem ieročus nest spējīgiem vīriešiem - aicinājums stāties Latvijas armijas rindās [...] par Latvijas atbrīvošanu.”

Atjaunotais leitnanta R. Rubeņa bataljona karavīru bunkurs Usmas pagastā.

Ģenerāļa J. Kureļa grupas bataljona komandieris leitnants Roberts Rubenis ar sievu Ainu. 1944. gads.

ROBERTS RUBENIS (1917 - 1944)

Dzimis 1917. gadā Krustpils pagastā. Absolvējis Malnavas Lauksaimniecības vidusskolu (1937), darbojies organizācijā „Latvijas Vanagi”. Kara dienestā Latvijas armijā beidzis rezerves virsnieku kursus, piešķirta leitnanta dienesta pakāpe. Otrā pasaules kara laikā „Latvju Jaunatnes organizācijas” Jēkabpils apriņķa nodaļas vadītājs. 1943. gada 15. maijā Krustpils baznīcā salaulājies ar Ainu Jaunzemi, ģimenē dzimusi meita Laima (mirusi 6 mēnešu vecumā) un dēls Jānis (dzimis jau pēc tēva nāves). 1944. gada 13. martā mobilizēts Latviešu leģionā, piedalījies cīņās Austrumu frontē. Vēlāk jaunizveidotās ģenerāļa J. Kureļa grupas atsevišķās rotas (bataljona) komandieris Bebru pagastā Vidzemē, pēc tam Ugāles (Usmas) pagastā Kurzemē. Pēc kureliešu galveno spēku apcietināšanas 1944. gada 14. novembrī, R. Rubeņa komandētā bataljona karavīri 400 vīru stiprumā līdz pat 9. decembrim aizvada smagas cīņas pret Vācijas okupācijas varas militārajiem formējumiem pie Abavas upes. Miris 18. novembrī no kaujā gūtajiem ievainojumiem, precīzu viņa kapa vietu līdz šim nav izdevies atrast.

Gültigkeitstermin d. Ausweises / Apliecības derīguma termiņi	
Der Ausweis ist gültig bis	31. XII 1944
Apliecība derīga līdz	19. IX 1944
(Datum — datums)	(Datum — datums)
Stempel — zīmogs	Gen. J. Kureļis (Unterschrift d. Führers — vienības komandiera paraksts)
Gültigkeitstermin verlängert bis	194
Apliecības termiņš pagarināts līdz	194
(Datum — datums)	(Datum — datums)
Stempel — zīmogs	(Unterschrift d. Führers — vienības komandiera paraksts)
Gültigkeitstermin verlängert bis	194
Apliecības termiņš pagarināts līdz	194
(Datum — datums)	(Datum — datums)
Stempel — zīmogs	CHF 15736 (Unterschrift d. Führers — vienības komandiera paraksts)

SELBSTSCHUTZ-DIENSTAUSWEIS
AIZSARGA DIENESTA APLIECĪBA
Nr. 1412
5. Rigaer Schutzwehrr Regiment
Gruppe d. General Kurelis
Gen. J. Kurelis
(Einheit)
(Vienība)

Gen. 18801 »Tēviņa» 2088 20,000

Ģenerāļa J. Kureļa grupas dalībnieka dienesta apliecība. 1944. gads.

JĀNIS RUSOVŠ (1908 - 1945)

Dzimis 1908. gadā Vecpiebalgas pagastā. Izglītojies Jaunpiebalgas draudzes skolā un Rīgas 2. ģimnāzijā. 1934. gadā iesaukts kara dienestā Latvijas armijā, beidzis virsnieka vietnieka kursus. 10. Cēsu aizsargu pulka Jaunpiebalgas nodaļas vada komandieris, apbalvots ar Aizsargu Nopelni krustu (1938). Aktīvs sportists, šaušanas un slēpošanas sacensību uzvarētājs.

1938. gadā ieguvis jurisprudences grādu Latvijas Universitātē. Strādājis Darba centrālē Rīgā. 1940.-1941. gadā iesaistījies pretošanās kustībā, vēlāk pārgājis nelegālā stāvoklī un izvairījies no padomju okupācijas varas mēģinājumiem viņu arestēt. Nacistu okupācijas sākumā 1941. gada vasarā Jaunpiebalgas paš-

Latvijas Nacionālo Partizānu apvienības partizānu grupas komandieris Jānis Rusovs.

aizsardzības grupas komandieris. Atteicies izpildīt pavēli par ebreju tautības iedzīvotāju apcietināšanu. Strādājis par skolotāju Cesvaines tautskolā. 1944. gada vasarā kopā ar diviem jaunākajiem brāļiem uzsācis nacionālo partizānu cīņas pret PSRS okupācijas varu Cēsu - Jaunpiebalgas apkārtnē. Smagi ievainots 1945. gada 23. septembrī kaujā pie Medzūlas pagastmājas, miris un apglabāts partizānu nometnē Lielmežā. Brālis Pēteris kritis 1945. gada augustā Jaunpiebalgā, tēvs Fridrihs noslepkavots tā paša gada beigās Cēsu čekā, brālis Kārlis sagūstīts čekas specoperācijā 1948. gada 4. jūlijā Līgatnē. J. Rusova sieva Skaidrīte kopā ar viņu četriem mazgadīgiem bērniem 1949. gada 25. martā izsūtīta uz Tomskas apgabalu, Krievijā.

Baznīcas dziesmu grāmata.

Nacionālo partizānu žurnāls Dzimtene. 1950. gads.

Friča Androvska nacionālo partizānu grupas dalībnieki Aizputes apriņķī. 1946. gada vasara.

LNPA STATŪTI. 1945. GADA MAIJS.

„1§. Latvijas Nacionālo Partizānu apvienība (LNPA) ir nacionāla latvju tautas militāri- politiska organizācija, kas apvieno aktīvos brīvības cīnītājus un darbojas Latvijas okupācijas varai slepeni. [..]

3§. Apvienība atrod savas tiesības, izteiktas Apvienoto Nāciju ietvaros un spēkā esošā Latvijas Satversmē, kādēļ tā ir legāla Latvijas valsts organizācija un var izteikt zināmas latvju tautas daļas brīvo gribu.

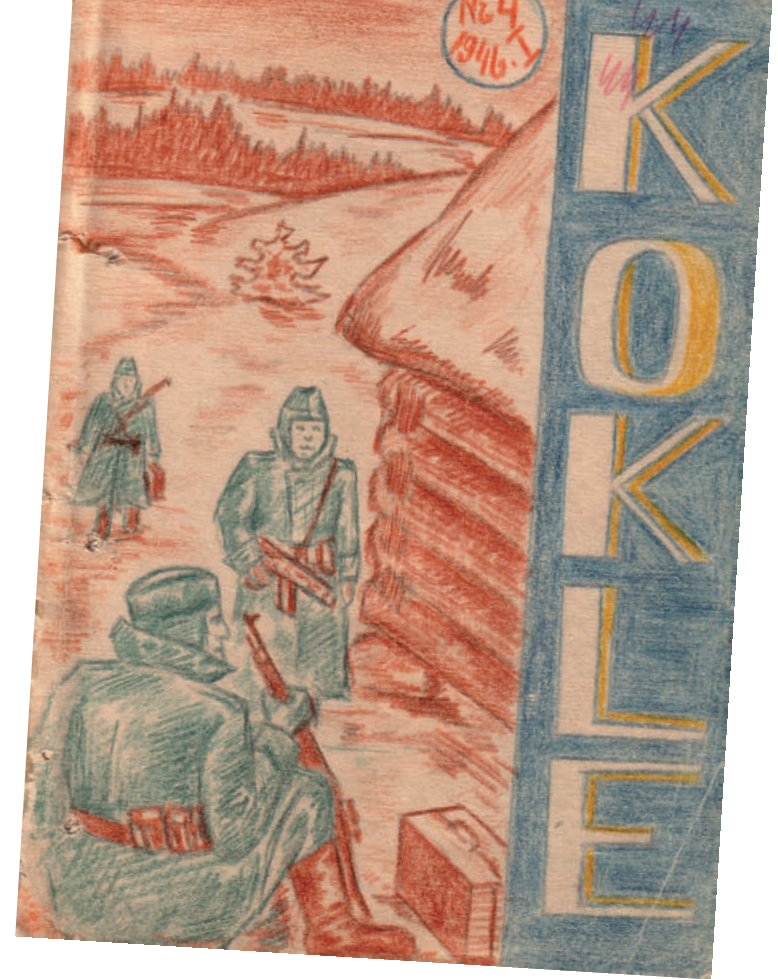
4§. Apvienība uzstāda par savu augstāko mērķi, cīnīties ar ieročiem rokās un politiski, kopā ar latvju tautas lielāko vairumu par neatkarīgās demokrātiskās Latvijas Republikas atjaunošanu, 1940. gada 17. jūnijā nolauptās brīvības atgūšanu un atjaunotā valstī tādu reformu izvešanu, kas paceltu visas latvju tautas labklājību, veicinātu latvju kultūras uzplaukumu un nodrošinātu Latvijas valsts patstāvību un neatkarību. [..]”

7,92 mm kalibra Mauser sistēmas karabīne.

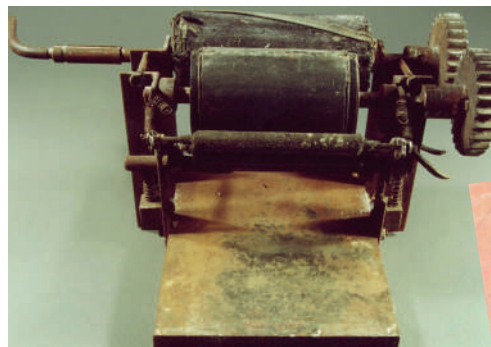
Liepājas jauniešu pretošanās organizācija „Kursa”. 1946. gads.

Alūksnes vidusskolas jauniešu pretošanās grupas „Tālavas Sili” žurnāls Kokle. 1946. gads.

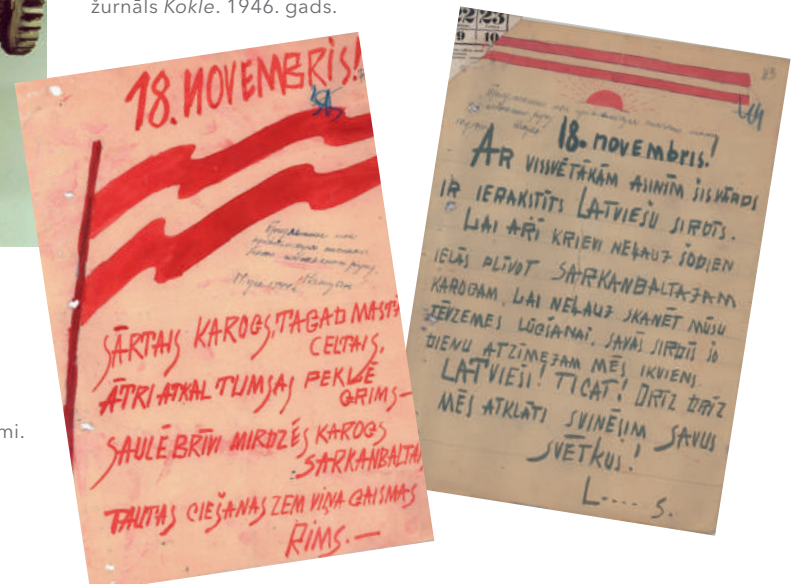

Piemineklis 1945. gada 2.-3. martā Stompaku kaujā kritašajiem nacionālajiem partizāniem Susāju pagastā. Atklāts 2011. gadā.

„Latvijas demokrātiskās pretestības kustības organizācijas” pašizgatavota tipogrāfijas mašīna. 1946./1947. gads.

Jaunatnes pretošanās grupu izdotie uzsaukumi. 1944.-1945. gads.

4. LATVIJA OTRAJĀ PASAULES KARĀ

4.1. LATVIJAS ZAUDĒJUMI KARA UN OKUPĀCIJAS REZULTĀTĀ

Padomju režīma politiskās represijas pret Latvijas iedzīvotājiem sākās uzreiz pēc valsts okupācijas 1940. gada 17. jūnijā. Gada laikā PSRS okupācijas vara Latvijā apcietināja 3353 cilvēkus, t.sk. lielu daļu bijušo Latvijas Republikas amatpersonu, arī Valsts prezidentu un citus valdības locekļus. Apsūdzības balstījās uz Krievijas PFSR Kriminālkodeksa 58. panta, kas paredzēja sodus par t.s. „kонтрреволюционāriem noziegumiem”, to skaitā par „Dzimtenes nodevību”, ko interpretēja brīvi un ļoti plaši. Cilvēkus pratināja, spīdzināja un nogalināja „Stūra mājā”, Rīgas Centrālcietumā un citur. Represijas savu kulmināciju sasniedza 1941. gada 13./14. jūnijā, kad vienas nakts laikā uz Sibīriju deportēja 15 443 Latvijas iedzīvotājus – vīriešus, sievietes un bērnus. Naktī cilvēkus pamodināja, pavēlēja celties un paņemt līdzi tik, cik pats var panest, aizveda uz stacijām, kur tos gaidīja vagoni. Pēc pāris dienām vagonos sākās ilgs ceļš uz Sibīriju. 1940.-1941. gadā kopā par padomju represiju upuriem kļuva ap 26 000 Latvijas iedzīvotāju.

Vācu okupācijas vara Latvijā vērsās pirmkārt pret par „nepilnvērtīgu rasi” nodēvētajiem ebrejiem, čigāniem un citiem, bet arī pret politiskajiem pretiniekiem un okupācijas režīma noteikumu neievērotājiem. Nacistu organizētais holokausts notika zem vācu SD komandas, bet tomēr izdevās tajās iesaistīt arī latviešus un izveidot vairākas SD palīgpolicijas vienības. Kopā holokaustā tika noslepkavoti ap 70 000 vietējo un ap 20 000 no ārzemēm ievestu ebreju. Iznīcināti tika arī ap 2000 romu un 2271 psihiski slimi cilvēki. Citu nacistu represēto Latvijas pilsoņu kopskaits ietver ap 15 000 nogalinātos un nacistu cietumos un nometnēs ieslodzītos, un piespiedu kārtā darbos uz Vāciju nosūtītos cilvēkus, kuru skaits sasniedza no 16 000 līdz 25 000 personu.

Kad 1944.-1945. gadā PSRS Sarkanā armija no jauna okupēja Latviju, padomju drošības iestādes uzskatīja Latvijas iedzīvotājus nevis kā PSRS pilsoņus, bet gan kā okupētas teritorijas iedzīvotājus. Pēc Vācijas armijas kapitulācijas Kurzemē 1945. gada 8. maijā Sarkanās armijas vienību ķēdes pārmeklēja tikko pārņemto teritoriju un tā sauktās filtrācijas nolūkā arestēja visus 16-60 gadus vecos vīriešus. Bieži vien karagūstekņus un filtrācijā nonākušos civilistus pārsūtīja uz filtrācijas nometnēm PSRS vistālākajos apgabalos, kur viņiem bija jāstrādā smags piespiedu darbs. Daudzus apcietinātos notiesāja pēc Krievijas PFSR Kriminālkodeksa 58. panta par Dzimtenes nodevību un uz ilgiem gadiem ieslodzīja Gulaga spaidu darbu nometnēs un specnometinājumos, no kuriem tikai nedaudzi atgriezās.

Plakāts „Rokas nost no Latvijas”. 1944. gads.

1939

30. OKTOBRIS

Latvijas-Vācijas līgums par Latvijas vācbaltiešu izčeļošanu. Līdz 1941. gada 25. martam uz Vāciju dodas 61 281 Latvijas vācbaltiešu.

1940

17. JŪNIJS

PSRS okupē Latviju.

1941

14. JŪNIJS

Latvijas iedzīvotāju masveida deportācija, uz PSRS izsūtīti 15 443 cilvēki. Kopumā 1940.-1941. gadā Krievijas PFSR okupācijas vara arestē, nogalina un represē ap 26 000 Latvijas iedzīvotāju.

22. JŪNIJS - 8. JŪLIJS

PSRS okupāciju Latvijā nomaina Vācijas okupācija.

1941.G. - 1944.G.

Holokaustā nogalināti 70 000 Latvijas ebreju. Kopumā 1941. - 1945. gadā Vācijas okupācijas vara arestē, nogalina un represē ap 110 000 Latvijas iedzīvotāju.

Izceļojošo vācbaltiešu personas dokumenti. 1939. gads.

LAIKRAKSTA KURZEMES VĀRDS REPORTĀŽA PAR LIEPĀJAS VĀCBALTIEŠU IZCEĻOŠANU UZ VĀCIJU. 1939. GADA 20. OKTOBRIS, 7. DECEMBRIS.

"Kad iekaucās kuģa sirēna, izceļotāji bija sanākuši uz kuģa augšējā klāja. Atstājot Liepāju uz visiem laikiem, daudzi raudāja, gaisā plūvoja kabatas lakati. Izvadītāji stāvēja pie muitnīcas žoga un noskatījās, kā aizbrauc viņu piederīgie un paziņas. Noskaņojums bija ļoti drūms, neredzēja neviena puķu zieda, ne smaida. [...] Zēl bija šķirties no šīs zemes. Un vairāki izceļotāji pirms aizbraukšanas apmeklēja savu piederīgo kapus, tos rotājot ar ziediem. Vakārā militārā ierindā pa pilsētas ielām uz kuģi devās vācu jauniešu kolonnas, bravurīgi atvadoties no Liepājas ielām ar svešām dziesmām. Ostmalā, vērojot pēdējo Liepājas vāciešu aizbraukšanu, pulcējās daudz ļaužu. Īsi pirms pulksten 19.00 iekaucās traukņa sirēna. 570 izceļotājiem uz klāja, dziedot vācu himnu un Horsta Vesela dziesmu, Liepāju atstāja pēdējais vācu izceļotāju traukonis".

Vācbaltiešu izceļošana no Rīgas. 1939. gada 23. novembris.

1944

1941.G. - 1945.G.

PSRS un Vācijas armijās karā krīt ap 100 000 Latvijas iedzīvotāju.

17. JŪLIJS - 13. OKTOBRIS

Vācijas okupāciju Latgalē, Vidzemē un Rīgā nomaina otrreizējā PSRS okupācija, Vācijas okupācija turpinās Kurzemē.

1944.G. - 1945.G.

Bēgļu gaitās uz Rietumiem dodas ap 200 000 Latvijas iedzīvotāju.

1945

1944.G. - 1945.G. DECEMBRIS

Nogalināti, apcietināti un ieslodzījumā uz PSRS aizvesti vairāki desmiti tūkstoši Latvijas iedzīvotāju.

8. MAIJS

Vācijas okupāciju Kurzemē nomaina otrreizējā PSRS okupācija.

1941. gada 14. jūnijā uz Sibīriju deportētā Jakoviču ģimene. 1930. gadi.

SEPTIŅGADĪGĀS ANDAS JAKOVIČAS ATMIŅAS PAR 1941. GADA 14. JŪNIJU.

Trijos nakti mūs modināja nepacietīgi sitieni pie ārdurvīm. Tur ar šautenēm rokās stāvēja divi vai trīs pamaza auguma krievu čekas kareivji un vēl dažas personas. "Sataisieties, jums tūlīt jābrauc kopā ar mums," pavēlēja ienākušais krievu čekists. "Paņemiet kaut ko sev vajadzīgu līdz!". Mēs bijām satraukti un apjukusi. Nevienš jau neteica, kāpēc būtu jābrauc šiem nelūgtajiem svešiniekiem līdz, un uz kuriem jābrauc, un uz cik ilgu laiku? Varbūt tepat līdz Liepņai vai uz Viļaku? Varbūt notiek kāds pārpratums? [] Tad mums lika iekāpt kravas automašīnā un aizveda uz Ēģuru staciju. Uz sliedēm stāvēja garš, netīrs tehniskas kravas vilciena sastāvs ar aizrestotiem loģiem. Neievērojot nekādus iebildumus, mūs kā dzīvniekus uz tirgu ātri sašķiroja atsevišķās grupās: sievietes ar bērniem un vecukus sadzina pirmajos vagonos, spēcīgākos vīriešus iestēdza atsevišķi ešelona beigu vagonos []".

Ļoti lieta informēt mī
mamā sīvu. Mans stāvs o rēn
tāds pat nē alpedam
Pēvsja krūtīsācā sprēda manā
mamā vēstulē rfu rōmāt. labā vāgri
pēcistās
Es palēnās eņg rīzē tēma ande-
nosāmas vīst. Es vīzē n stīpna

Sveicināti! 15. jūnijs, 1941
Pasēdēt esam Gulbene, 4 fūcka, Blāc-
vī un arī Laimāna vīnē vagonā, bet sē-
otā ar bērniem ārda ar tēriem jūtas labi.
Tā gā noorma uopis no Līdži un Lā.
Līdzdama tad braucām uz Mārciņi nē
bet kur tās nēv sīnoma. Jo vārt tad
Bēstis nē rēd nē palēnās pūcēm
nē dēt. Braucot gān apriņģētā mē Laimānā nē
45 km. vārt nēv sīnoma nēv dēt apcēlā

Ainas Rozes zīmējums ar izsūtīto vagonu.

Godīgais aklēdys vai nu Tu
esi mūsā darvys vai vāc dūvys,
bet cilvēks vien esi, un varbūt
ne arī tev darvē pienāys tāds
pat krīdys nēds mums tagad.
Esi lē mīfs un labys nē jē
tevi nē kavēys tāds kā sauc
par vācībā savam pīvānys man
Līdz kamēr mēs esī līstīm līdži
tur kur nevīns nēl nēsat bējys.
Nododāt pēdējs sveicinys mēdys
c kur man bēj mīfa kaut lēterys
mūs tagad sīr. Savūt nē vīnas
bīldīstē stār nēl man vlatys, ja
lēlā vādy nēvārys pat es nēvāpys
papīre sīme līt. Mīlā darvys mē
man gāy vādomā. Latvīys nē vīdys.
bēys pūstet manā vāpys nē mē
god. aklēdys nodod sō vāpys nēvāpys.
lētā #2. Siguldā mēdys nēvāpys
lētā nēvāpys. Varbūt lēterys lēys nēvāpys mūs vādy
ja nē darvys, tad mīrāpys

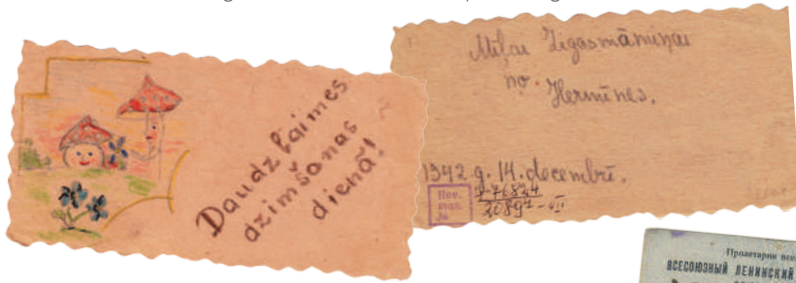

No deportēto vagoniem izmestas zīmītes. 1941. gada 14. jūnijs.

Lidijas Jakovičas izsūtījumā līdzī paņemta somiņa un karodziņš.

Tatarstānas APSR Mengēru bērnu nama audzēkņi. 1943. gada 13. marts.

Tatarstānas APSR Mengēru bērnu nama audzēknes Hermīnes Dzenes zīmēta apsveikuma kartiņa. 1942. gada 18. decembris.

Pauls Duškīns (1. no kreisās) evakuācijā Sverdlovskas apgabālā Krievijas PFSR. 1942. gads.

Glikērijas Zeps komjaunietes apliecība. 1941. gada 29. maijs.

Uz Krievijas PFSR evakuējušās kolhoza „Leņina ceļš” strādnieces Līlijas Strazdas vēstule. 1942. gada 10. decembris.

DAUGAVPILIEŠES GITAS GREISDORFAS ATMIŅAS PAR DOŠANOS BĒĢĻU GAITĀS UZ KRIEVIJAS PFSR 1941. GADA 25. JŪNIJĀ.

[.] Vēl šodien manā acu priekšā stāv šī tukšās pilsētas aina. Paretam kāds kaut kur skrien, viss ceļš un trotuārs ar izmetētām mantām, pamestām, lai atvieglotu nesamo: apakšbikses, jakas, krūsturi, zeķes, vispār viss, kas vajadzīgs cilvēkiem, bet panest grūti. [.] Mēs aizskrējām līdz preču stacijai, kur stāvēja tikai viens preču vilciens, kas jau bija pilns ar cilvēkiem. Iegājām vagonā, bet tētis aizgāja uzzināt, kad aties vilciens, bet mašīnista nebija. Viņš bija ārprātā, viņš sāka skriet, meklēt, kur varētu būt mašīnists, viņš satika karaspēka atkāpšanās laikā nokelīdušo leitnantu ar pistoli, pierunāja viņu palīdzēt, aizvest, izglābt cilvēkus, un divatā viņi atrada mašīnistu, kurš atteicās vadīt vilcienu. Leitnants pielika viņam pie galvas pistoli un vilciens sāka kustēties. Viņi uz mainām ar tēti sargāja mašīnistu, lai tas neaizbēgtu. Preču vagonā cilvēki gulēja rindā uz grīdas, bija ļoti karsts, es biju ģērbta siltā flanelā kleitā, jo pagrabā, kur mēs bijām sēdējuši, bija auksts, bet mani pārģērbt nebija laika, un es ļoti cietu. [.]

B. Vallis!

Ļeņas var briesmīgāks par bēdāvu kas mums tagad ir. Pēds pusdienu un vakars ir sagājis vienā lentā - kas iet un redz bēdāvu un kā, bet mēs nekad neesam bijuši tik veseli kā tagad un es gūstīja prasa lai kaut ko dara. Es nesaprotu kas būs ar šiem cilvēkiem kuršiem par kuriem Ļeņas laikā rakstījat Jaubei. Mēs šim tagad dabūjam un zīmēt un mums pat var akaidra jēdziena par to kas tagad būtu jādara. Līgūda saka ka turan darīt neko - nezin kādēļ, bet varbūt ka viņai taisnība. Bez darba stādā neļaus mūs nodzīvot un mēste - kas iet izkļūstiet uz Viengru. Loti ēd katru dienu kura parādīta bēdāvu sarunās.

Es ļoti gaidu ka varētu aizbraukt no šejienes, kur varētu visiem spēkiem strādāt daudze kas labā un pierādīt savas spējas.

Pār šim mēs gatavojam kurināmo, bet pārīs stundas dienā ilgais darbs ir tikai tā lai pabūtu svaigā gaisā.

Līlija Strazdas.
Kopra „Leņina ceļš”
10/III. 42.

(83)

Ebreju darba kolonna Rīgā. 1941.-1941. gads.

Nāvei nolemtie ebreji ceļā no Rīgas geto uz Rumbulu. 1941. gada 30. novembris.

RĪGAS GETO IESLODZĪTĀ TĒLNIKA ELMĀRA RIVOŠA ATMIŅAS PAR RUMBULAS AKCIJU 1941. GADA 30. NOVEMBRĪ UN 8. DECEMBRĪ.

"Pielieta asinīm iela, balts sniegs, pa vienu nakti kļuvis pelēks ar sarkaniem plekiem. Līķi, visi veči un sievietes. Saspiesti ratīni, bērnu ragaviņas, somiņas, cimdi un galošas, maisiņi ar ēdienu, pudelīte ar knupīti, tajā - sasalušas auzas, bērna bontīte. Un pa malām - līķi. Tie vēl ir silti, miksti, sejas pielietas ar asinīm, acis atvērtas. [] Mēs vedam līķus pagaidām tikai līdz kapsētas vārtiem, tur liekam rindās, vīriešus un sievietes atsevišķi. [] Mūs nomainīja citi, un tagad mēs ejam raket kapus. [] Dažas - tālākās - ielas nakti nepaguva .attīrīt un tagad aizies pēdējā kolonna. [] Darbs kaut kā apstājas, ieklausāmieš un gaidām. [] Mūsu priekšā ir kapsētas vārti, tie ir viengabalaini un no dzelzs, taču atrodas 25-30 centimetru augstumā no zemes. Stāvēt bedrē, redzi nebeidzamu daudzumu kāju. Kājas kustas piesardzīgi, maziem soļiem, baidoties paslīdēt. Gandrīz visas sieviešu, reizēm manāmas mazas bērnu kājiņas. Paretam - ceļu taustošā nūja, turpat - spēcīgi zirgu pakavi. Ēidu ielā mazā mājiņā, mansarda istabā atbrīkoti aizkari un logā redzamas dažas sievietes. Sejās - šausmas, mēms pārmetums un līdzjutība".

Noms:	Javicka
Vārds:	Sigmund
Geimnoms:	Sigmund
Geimnoms un - ort:	19-2-7901
Letzer Wohnort:	Siga
Strasse u. Hausnummer:	Vilnia 21/3
Haltsummer:	19307
Beruf:	Bankier
Arbeitsstelle:	Bankhaus
Personenbeschreibung:	
Größe:	1,52
Augen:	blau
Haar:	schwarz
sonstige Merkmale:	keine

Noms:	Flax
Vārds:	Abram
Geimnoms:	Siga
Geimnoms un - ort:	12-2-1-87
Letzer Wohnort:	Siga
Strasse u. Hausnummer:	Katzenbach 22/796
Haltsummer:	8311
Beruf:	Klempner
Arbeitsstelle:	Zimmerer
Personenbeschreibung:	
Größe:	1,57
Augen:	blau
Haar:	schwarz
sonstige Merkmale:	keine

Koncentrācijas nometnē „Riga-Kaiserwald” ieslodzīto ebreju Ābrama Flaksa un Hirša Javiča apliecības. 1943.-1944. gads.

Nacistu propagandas plakāts „Zids nepieder pie jums!”. 1941. gads.

Uzšuve Dāvida zvaigznes formā.

Salaspils nometnē ieslodzītais Konstantīns Streļčiks (augšējā rindā 2. no labās) ģimenes draugu viesībās. 1934. gads.

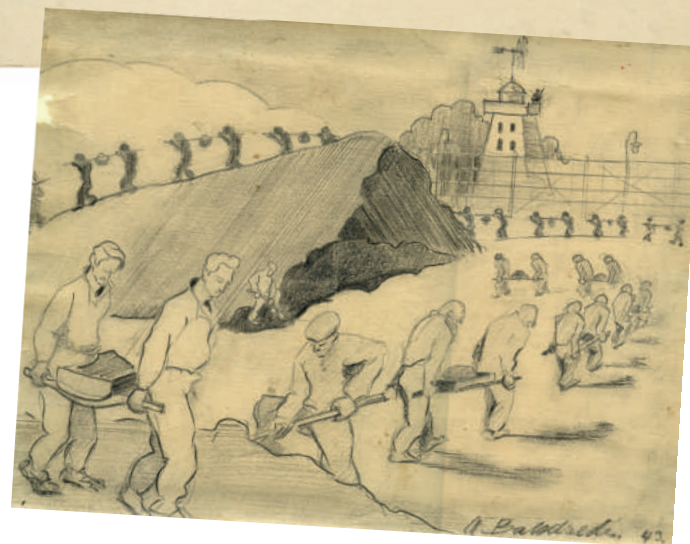

Apliecinājums par Salaspils nometnē ieslodzītās Skaidrītes Armanes-Ziemeles atbrīvošanu. 1943. gada 18. novembris.

Salaspils nometnē ieslodzītā Aleksandra Strautmaņa izgatavotā cigarešu etviņa.

SKAIDRĪTES ARMANES ATMIŅAS PAR IESLODZĪJUMU SALASPILS NOMETNĒ.

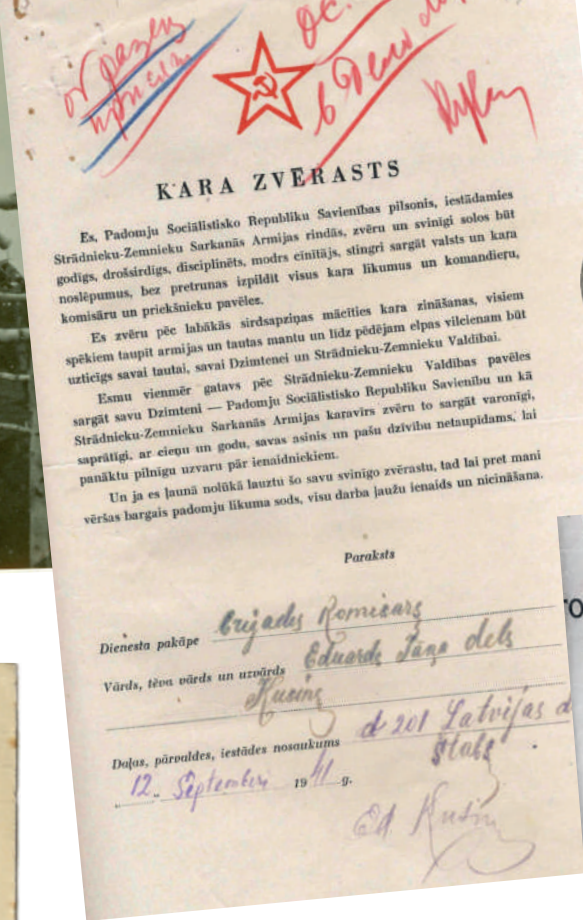
„Vienā no daudzajām koka barakām, kur mūs ievada, dzīvoja [...] vairāki simti sieviešu. Mums iedeva vecus, netirus, pītus grozus, kur ievietot bērnus un uz apģērba lika uzšūt baltu drēbes gabalu puslodes veidā, vienas apcietināto grupas zīmi. Barība te bija vēl sliktāka kā cietumā. No rīta un vakarā tikai melna kafija un pusdienās „zupa” ar kādu retu kartupeli vai putraini. No šīs zupas tad mēs meklējām biežumiņus ar ko barot bērnus, un pašas iztikām ar šķidrumu. Sievietes dienā gāja darbā uz šuvēju darbnīcu, velas mazgātavu vai kūdras purvā. Sagērbtas viņas bija garos kokvilnas ķitelos un koka tūpetēm basās kājās. Tās noklaudzēja un baraka palika klusa. Te atstāja mūs ar bērniem un slimās. Mēs skaitījāmies „Stubendienst” un mums vajadzēja mazgāt baraku un apkopt slimās. [...] Nāras bija divos stāvos: vienkārša dēļu grīda piesista pie koka balstiem. Kad sievietes vakarā atnāca no darba, tad barakā bija tik biezs, ka nevarēja pat apgrozīties šaurajās ejās starp nārām. No otrā stāva nārām smiltis, salmi un netirumi bira virsū mums un bērniem. Bērni cieta no blusām un blaktīm. Naktīs slikti gulēja. Dienu bija bāli, noguruši un uzpūsti no nepilnīgās barības.”

Salaspils nometnes ieslodzītā zīmējums. 1943. gads.

Latviešu sarkanarmiešu kapi Krievijā, 1943. gads.

KARA ZVERASTS

Es, Padomju Sociālistisko Republiku Savienības pilsonis, iestādamies Strādnieku-Zemnieku Sarkanās Armijas rindās, zvēru un svinīgi solos būt godīgs, droširdīgs, disciplinēts, modrs cīnītājs, stingri sargāt valsts un kara noslēpumus, bez pretnas izpildīt visus kara likumus un komandieru, komisāru un priekšnieku pavēles.

Es zvēru pēc labākās sirdsapziņas mēģināt kara zināšanas, visiem spēkiem tautai armijas un tautas mantu un līdz pēdējam elpas vīlenam būt uzticīgs savai tautai, savai Dzimtenei un Strādnieku-Zemnieku Valdībai.

Esmu vienmēr gatavs pēc Strādnieku-Zemnieku Republiku Savienību un kā sargāt savu Dzimteni — Padomju Sociālistisko Republiku Savienību un kā Strādnieku-Zemnieku Sarkanās Armijas karavīrs zvēru to sargāt varonīgi, saprātīgi, ar cieņu un godu, savas asinis un pašu dzīvību netaupīdams, lai panāktu pilnīgu uzvaru pār ienaidniekiem.

Un ja es ļaunā nolīkū lauztu šo savu svinīgo zvērustu, tad lai pret mani vērstas bargais padomju likuma sods, visu darba ļaužu ienaidis un nicināšana.

Paraksts

Dienesta pakāpe

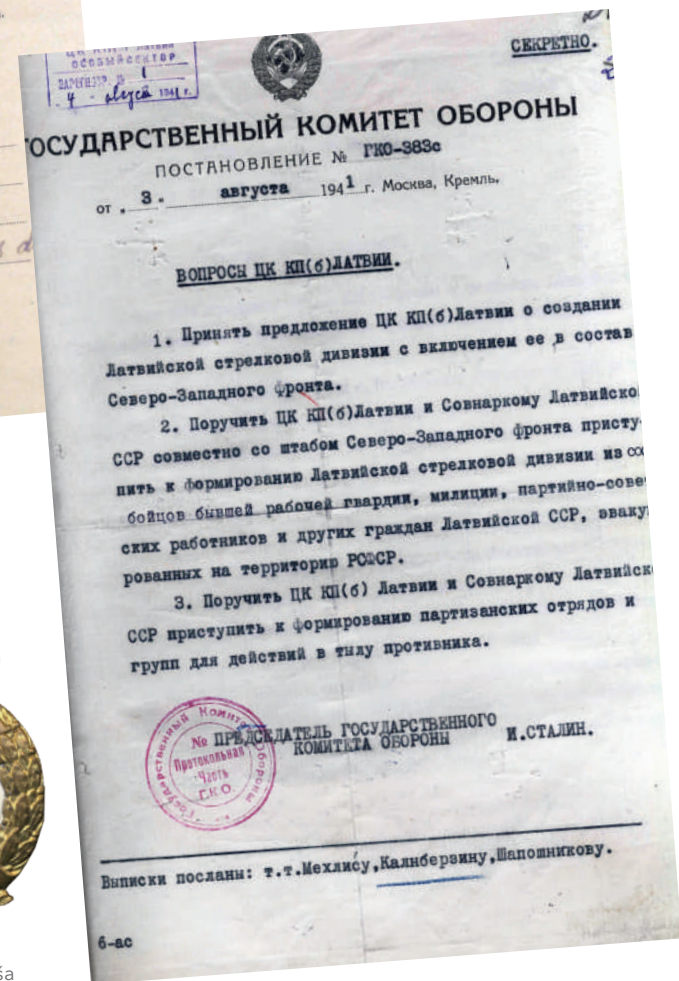
Vārds, tēva vārds un uzvārds

Doļas, pārvaldes, iestādes nosaukums

12. Septembris 1941. g.

Latviešu sarkanarmietes Ineses Spuras medaļas „Par droširdību”, „Par kaujas nopelniem”, „Par uzvaru pār Vāciju”.

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ КОМИТЕТ ОБОРОНЫ

ПОСТАНОВЛЕНИЕ № ГКО-383с

от 3 августа 1941 г. Москва, Кремль.

ВОПРОС ЦК КП(б) ЛАТВИИ.

1. Принять предложение ЦК КП(б) Латвии о создании Латвийской стрелковой дивизии с включением ее в состав Северо-Западного фронта.
2. Поручить ЦК КП(б) Латвии и Совнаркому Латвийской ССР совместно со штабом Северо-Западного фронта приступить к формированию Латвийской стрелковой дивизии из состава бойцов бывшей рабочей гвардии, милиции, партийно-советских работников и других граждан Латвийской ССР, эвакуированных на территории РСФСР.
3. Поручить ЦК КП(б) Латвии и Совнаркому Латвийской ССР приступить к формированию партизанских отрядов и групп для действий в тылу противника.

№ ПРЕДСЕДАТЕЛЬ ГОСУДАРСТВЕННОГО КОМИТЕТА ОБОРОНЫ И. СТАЛИН.

Выписки посланы: т. т. Мехлис, Калибернину, Шапошникову.

6-ас

LATVIEŠU SARKANARMIEŠA BRONISLAVA NARTIŠA ATMIŅAS.

„Laujiet man izteikt savu sāpi, pat kļiedzienu. Nevaru klusēt par to, kas toreiz man, astoņpadsmitgadīgam Latgales zēnam, tika nodarīts. Atkārtoti ienākot krievu armijai Latgalē, mani 1944. gada 15. augustā mobilizēja. Kā es no tā varēju paglābties? Mums lika zem šautenes pieņemt zvērustu, solot uzticību svešai varai, pirms dzina uz frontes līniju. Bet, lai kārtīgi iebaidītu, nostādīja mūs Aiviekstes krastā rindās kara tribunāla priekšā. Šepat uz nāvi notiesāja dezertieri, kas bēga no armijas. Nelaimīgais bija no Barkavas pagasta, spēcīgi noaudzis vīrs, terpts melnās vadmālas biksēs un baltā vilnas krekļā. Nolasīja spriedumu. Tas bija drausmīgs skats, kad mūsu acu priekšā slepkavnieki paņēma viņu pie abām rokām, pavilkta kādus 20-25 metrus un pēc komandas: „Nāvi dzimtenes nodevējam!” norēja automātu kārtas. Virsnieki vēl nīrgājoties piegāja un šāva uz tīki. Tā latgalim izdzēsa dzīvību par svešu dzimteni.”

201. latviešu strēlnieku divīzijas brigādes komisāra Eduarda Kusina kara zvērests. 1941. gada 12. septembris.

Latviešu sarkanarmieša gardes nozīme.

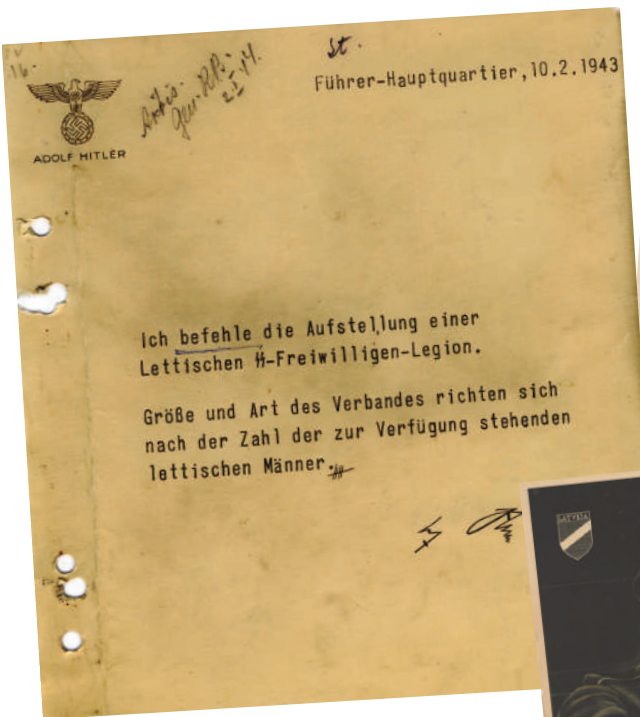
Padomju propagandas plakāts „Par māti dzimteni!”.

Latviešu leģionāru kapi Krievijā. 1943. gads.

LATVIEŠU LEĢIONĀRA PĒTERA KUPČA ATMIŅAS.

„[...] Tas notika 1944. gada vasarā. Leģiona 42. kājnieku pulka štāba rotas sapieru vads, kurā es dienēju, kopā ar citām pulka daļām cauri Vidzemei atkāpās Rietumu virzienā. [...] Mums bija jāpiedalās nāves soda izpildīšanā kādam leģionāram - dezertierim. Par soda izpildītājiem norīkoti prettanku rotas karavīri, kuri, atkāpjoties no Opočkas, palikuši bez prettanku lielgabaliem un tagad skaitījās soda vienība. [...] Pulka tieslietu virsnieks iznāk priekšā un lasa spriedumu. Tajā cita starpā teikts: „Par otrreizēju mēģinājumu dezertēt un nodot savus biedrus (ko viņš nodevis un kur, netiek paskaidrots) latviešu leģiona kareivim (seko vārds, uzvārds, dzimšanas gads un citi dati) piespriests nāves sods nošaujot. [...] Desmit šauterņu zalve. [...] Notiesātais noplāta rokas, it kā meklētu atbalstu, sašūpojas un krit ar seju pret zemi. [...] Mēs pagriežamies un soļojam atpakaļ uz apmēšanās vietu. Neviena nerunā. Pat soli liekas klusāki. Pat kājas saudzīgāk skar lauku ceļu. Aizejam. Aiz muguras paliek cirmsma, kur pie mālkas grēdas mūžīgā mierā atstāts viens no mums. Nevis cīnā kritis, bet pašu nošauts. Un par ko.[...]”

Ādolfā Hitlera pavēle par Latviešu SS brīvprātīgo leģiona izveidošanu. 1943. gada. 10. februāris.

4. God.
 J. Rumbēna kungam.
 Tu dzīlam skumjām Jums paziņojam,
 ka Jūsu dēls Andrejs - Alēks Rumbēns š.g.
 11. aprīlī Krievijā ar nāvi un apglabots
 Varoņu Kapas auslaumas.
 Viņš mūs visam zaudējusi mīlo kolēģi,
 latvāti un karavīru.
 Viņš Krievijā pildot savu pienākumu -
 aizstāvēt mūsu dzimteni.
 Viņa piemiņa mums būs svēta.
 Ko agri ar mūsu iestātes
 Mēs, instrukcijas un karavīri.
 H-Ostul u. Btr.-Chef

Paziņojums par latviešu leģionāra Andreja Rumbēna nāvi. 1943. gads.

Propagandas plakāts „Arī tev jācīnās par Latviju!”

Latviešu leģionāra identifikācijas žetona maciņš.

Latviešu leģionāra sarkanbaltsarkanais vairodziņš.

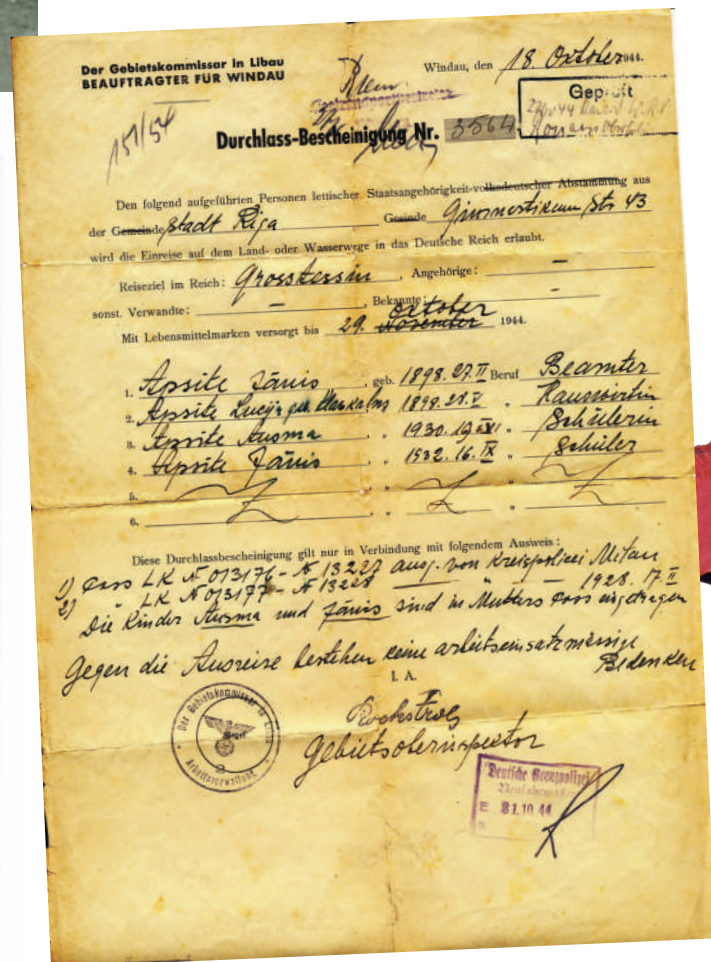
Latviešu bēgļu pajūgi ceļā no Rīgas uz Kurzemi. 1944. gada septembris.

Latviešu bēgles Emīlijas Sternmanes ārzemnieces darba grāmatiņa. 1945. gada 15. janvāris.

Latviešu bēgļa Aleksandra Lēvenšteina dienesta apliecība. 1944. gada 10. augusts.

Latviešu bēgļu Apsīšu ģimenei izdota atļauja doties no Ventspils uz Vāciju. 1944. gada 18. oktobris.

MAIJAS KAŅEPES ATMIŅAS PAR DOŠANOS BĒGĻU GAITĀS NO RĪGAS UZ VĀCIJU 1944. GADA 11. OKTOBRĪ.

[.] Ir 11. oktobra rīts. Piegādes kuģis „Minden” uzņem tos, kuri baidēs no tuvojošās krievu armijas grib atstāt Latviju, lai dotos uz nedaudz drošāko Vāciju. [.] Bērniem saka, ka pēc gada vai diviem būsīm mājās. Mēs esam aizbraukšanu noildzinājuši līdz pēdējam mirklim. Krievu artilērija jau bombardē Rīgas priekšpilsētu, un no augstā kuģa klāja mēs pamalē varam saredzēt pelēku dūmu mutuļus. Pilsētā valda panika. [.] Šai nemierīgajā gaisotnē mēs beidzot sākam kustēt. Sīlais kuģis smagi notric, pacel enkurus, ierūcina motorus. Plaša starp mums un krastmalu aug arvien plataka, un pāri pasažieriem pārsālc tāds kā smags elpas vilciens, apjēdzot, ka pēkšņi mēs esam kļuvuši bēgļi. Dievs, svētī Latviju! Iedziedas kāda vīra balsis, un mēs visi piebiedrojamies. Un tad seko asaras. Arī es raudu kā vēl nekad īsajā mūžīnā. Pēc papa, pēc mājām un pēc savas ātri izgaistošās bērnības. Bet visvairāk tāpēc, ka raud visi citi, un mamma, mūs visus trīs apkērusi, nevar vien beigt.

Ar kuģi Brēmehāfena uz Vāciju 1944. gada 29. oktobrī izceļojošās latviešu bēgles Ausmas Rožītes mantas.

SEŠPADSMITGADĪGĀ ALFRĒDA KRAUCES LIECĪBA PAR SARKANĀS ARMIJAS NOZIEGUMIEM TUKUMA APKĀRTNĒ 1944. G. AUGUSTĀ.

"Dienā pēc Tukuma pilsētas ieņemšanas no bolševikiem, redzēju Kuldīgas ielā, ka četri padomju karavīri aizturēja apmēram 30 gadus vecu latvieti. [] Padomju karavīrs viņai iesita ar dūri sejā tā, ka viņai mute asiņoja. Sieviete iesāka raudāt un vaidēt. Kareivis nelikās traucēties un iebāza savus pirkstus viņas mutē, lai izvilktu zelta zobus. Sieviete mēģināja pretoties, bet saņēma vēl vienu sitienu. Tad sarkanarmietis iesmējās, iebāza asinainos zobus kabatā un piedraudēdams sievietei vēlreiz ar dūri, gāja tālāk. [] Netālu no pienotavas es ieraudzīju, ka tika aizvesti trīs latviešu SS legionāri un viens no policijas bataljona. Gūstekņu rokas bija ar dzelonspietēm sasietas uz muguras un asiņoja. Varēja redzēt, ka gūstekņi aiz sāpēm pilnīgi zaudējuši spēkus, sejas bija bālas un varēja skaidri redzēt, ka viņi iepriekš sisti".

Pateicība Sarkanās armijas karavīram par Jelgavas ieņemšanu. 1944. gada 31. jūlijs

Padomju propagandas plakāts "Slava lielajai padomju tautai". 1945. gads.

MIRŠANAS APLIECĪBA

Izraksts no *1944. gada 18. jūlijs* dzimtsarakstu nod. miršanas reģistra 1944. g.

IERAKSTS Nr. *18.*

1) Mirušā uzvārds un vārds Dzimums (vīriešu vai sieviešu)	<i>Vēveris Alise.</i> <i>sieviete.</i>
2) Mirušā vecāku uzvārds un vārdi arī mātes dzimts uzvārds	<i>Vēveris Otto un Vēveris Tule,</i> <i>dzim. Brants.</i>
3) Miršanas gads, mēnesis, diena, stunda un minūtes	tūkstoš deviņi simti četrdesmit četrdesmit (1944) gada <i>Divdesmit sešs (26) februārī, pulksten 22.</i>
4) Miršanas vieta	<i>Kacēnu pagasta, Parlavas mājās.</i>
5) Dzimšanas gads, mēnesis un diena	<i>1910. gada, 15. martā, Kacēnu pagasta.</i>
6) Mirušā dzīves vieta	<i>Kacēnu pagasta, Parlavas mājās.</i>
7) Ģimenes stāvoklis (neprecējies, precējies, atraitnis, šķirts)	<i>Neprecējusies.</i>
8) Mirušā nodarbošanās (arods) Darba vieta Stāvoklis darbā	<i>Mājasaimniecība.</i> <i>Kacēnu pagasta, Parlavas mājās</i> <i>Seimniecība.</i>
9) Nāves oļonlis	<i>Nošauta no iebraucēju bandītiem.</i>
10) Tautība	<i>Latviete.</i>
11) Ticība	<i>Bv. luteriskā.</i>
12) Pavalstniecība	<i>Byj. Latvijas brīvvalsts.</i>
13) Paziņotāja uzvārds un vārds Dzīves vieta Attiecība pret mirušo	<i>Vēveris Otto.</i> <i>Kacēnu pagasta, Batoivas sādza.</i> <i>Pēvs.</i>
14) Piezīmes:	<i>Terorists izdarīts uz Abrenes apriņķa Kacēnu pagasta policijas</i> <i>aprīņa 1944. g. 1. martā. N.S.S. izdarīts pūliskums, bet pūliskums</i> <i>zinašs izdarīts uz paziņotāja izziņas pamata.</i> Ieraksts izdots 1944. gada <i>1.</i> martā.

Paziņotāja paraksts: *f. par amtoj.* Dzimtsarakstu nodaļas pārzinis: *K. Ozenis / par amtoj.*

Šis izraksts pilnīgi saietas ar ierakstu reģistrā un izdots *Olgai Vēveris*
iesniegš anai pēc viņa dzīves.

Kacēnos, 1944. gada 20. martā Nr. 179.

nodaļas pārzinis: *[Signature]*

Abrenes apriņķa Kacēnu pagasta Dzimtsarakstu nodaļas izziņa par padomju diversantu veikto Alises Vēveres nošaušanu un viņas māju izlaupišanu. 1944. gada 20. marts.

Padomju diversantu nogalinātā Alise Vēveris. 1930. gads.

Rīgas Centrālcietumā atrastie padomju drošības iestāžu nogalinātie Latvijas civiliedzīvotāji. 1941. gada jūlijs.

Piemīnas zīme „Melnsais sliksnis” pie čekas nama Stabu ielā Rīgā. Atklāta 2003. gadā.

Memoriāls nacisma upuru piemiņai Rumbulā. Atklāts 2002. gadā.

Ebreju iznīcināšana Šķēdes kāpās pie Liepājas. 1941. gada decembris.

LATVIJAS ZAUDĒJUMI OTRAJĀ PASAULES KARĀ.

Latvijas vācbaltiešu izceļošana (1939-1941)	61 281
Apcietinātie un ieslodzījumā uz PSRS aizvestie (1940-1941)	7000
Masveida deportācija uz PSRS 1941. gada 14. jūnijā	15 500
PSRS okupācijas režīma noslepkavotie (1940-1941)	1000
Bēgļi un evakuētie uz PSRS (1941)	40 000
Vācijas okupācijas režīma iznīcinātie Latvijas ebreji (1941-1944)	70 000
Iznīcinātie psihiatrisko slimnīcu pacienti (1941-1942)	2372
Iznīcinātie romi (1941-1944)	2000
Iznīcinātie politiskie pretinieki (1941-1945)	5000
Darbos uz Vāciju nosūtītie (1941-1944)	16 100
Uz Vācijas koncentrācijas nometnēm nosūtītie (1943-1945)	12 000
Bēgļi un evakuētie uz Vāciju (1944-1945)	110 000
Bēgļi uz Zviedriju	4500
Vācijas armijā kritušie un gūstā Rietumos nonākušie latviešu karavīri	65 000
PSRS armijā kritušie un gūstā Austrumos nonākušie latviešu karavīri	85 000
Kara civilie upuri (1941-1945)	1000
Partizānu cīņu upuri (1942-1945)	1000
Apcietinātie un ieslodzījumā uz PSRS aizvestie (1944-1945)	9000
Abrenes aprīņķa un tā iedzīvotāju pievienošana Krievijas PFSSR (1944)	52 000
Kopā:	~ 600 000

Baltie krusti Meža kapos Rīgā, 1942. gads.

4.2. OTRĀ PASAULES KARA NOSLĒGUMS UN SEKAS

Kara darbība no 1939. līdz 1945. gadam starp ASV valstīm Vāciju, Itāliju un Japānu, un Sabiedrotajiem Lielbritāniju, ASV un PSRS prasīja vairāk kā 55 miljonu civiliedzīvotāju un militārpersonu dzīvību. Tā laikā tika veikti masveida kara noziegumi pret civiliedzīvotājiem. Karš iezīmējās ar ideoloģisku cīņu nacisma, komunisma un demokrātijas starpā. Otrais pasaules karš karojošām valstīm un okupētajām teritorijām prasīja milzīgus cilvēku upurus, materiālo un garīgo resursu zaudējumus. Kara beigās skaidri iezīmēja uzvarētājus un zaudētājus. Karā bija sakauta nacionālsociālistiskā Vācija, kuras teritoriju sadalīja četrās (amerikāņu, britu, franču un padomju) okupācijas zonās. No 1945. gada novembra līdz 1946. gada oktobrim norisinājās starptautiskais Nirnbergas tiesas process, kas tiesāja galvenos nacistiskos kara noziedzniekus, bet nesodīti palika visi PSRS noziegumi pret cilvēci.

Kara beigās nacistu okupētās Rietumeiropas iedzīvotājiem nozīmēja brīvības atgriešanos, turpretī Austrumeiropa nonāca komunistiskās totalitārās sistēmas varā. Kaut gan demokrātiskās ASV un Lielbritānija ar totalitāro Padomju Savienību vienoja cīņu pret kopīgu ienaidnieku – nacionālsociālistisko Vāciju, tad to kara mērķi un ideoloģija tomēr bija diametrāli pretēji, ko apliecināja jau kara noslēgumā redzamās militāri-politiskās pretrunas un kopīgi pieņemto starptautisko deklarāciju dažāda interpretācija. Jau pirmajos pēckara gados sākās tā sauktais Aukstais karš bijušo sabiedroto – PSRS un Rietumu lielvalstu starpā.

PSRS karogs virs Reihstāga Berlīnē. 1945. gada 2. maijs.

Vācijas karaspēka beznosacījumu padošanās apstiprināšana PSRS maršala Georgija Žukova štābā Karlshorstā, Berlīnē. 1945. gada 8. maijs.

Laikraksta *The Stars And Stripes* paziņojums par Otrā pasaules kara beigām Eiropā. 1945. gada 8. maijs.

1944

6. JŪNIJS

„Otrās frontes” atklāšana Normandijā, sākas nacistu okupētās Rietumeiropas atbrīvošana.

1944. G. JŪLIJS - 1945. G. MAIJS

PSRS atkārtoti okupē Baltijas valstis, daļu Somijas, Austrumpoliju un Austrumrumāniju, atbrīvo un ieņem Austrumvāciju un lielu daļu Austrumeiropas.

1945

4. - 11. FEBRUĀRIS

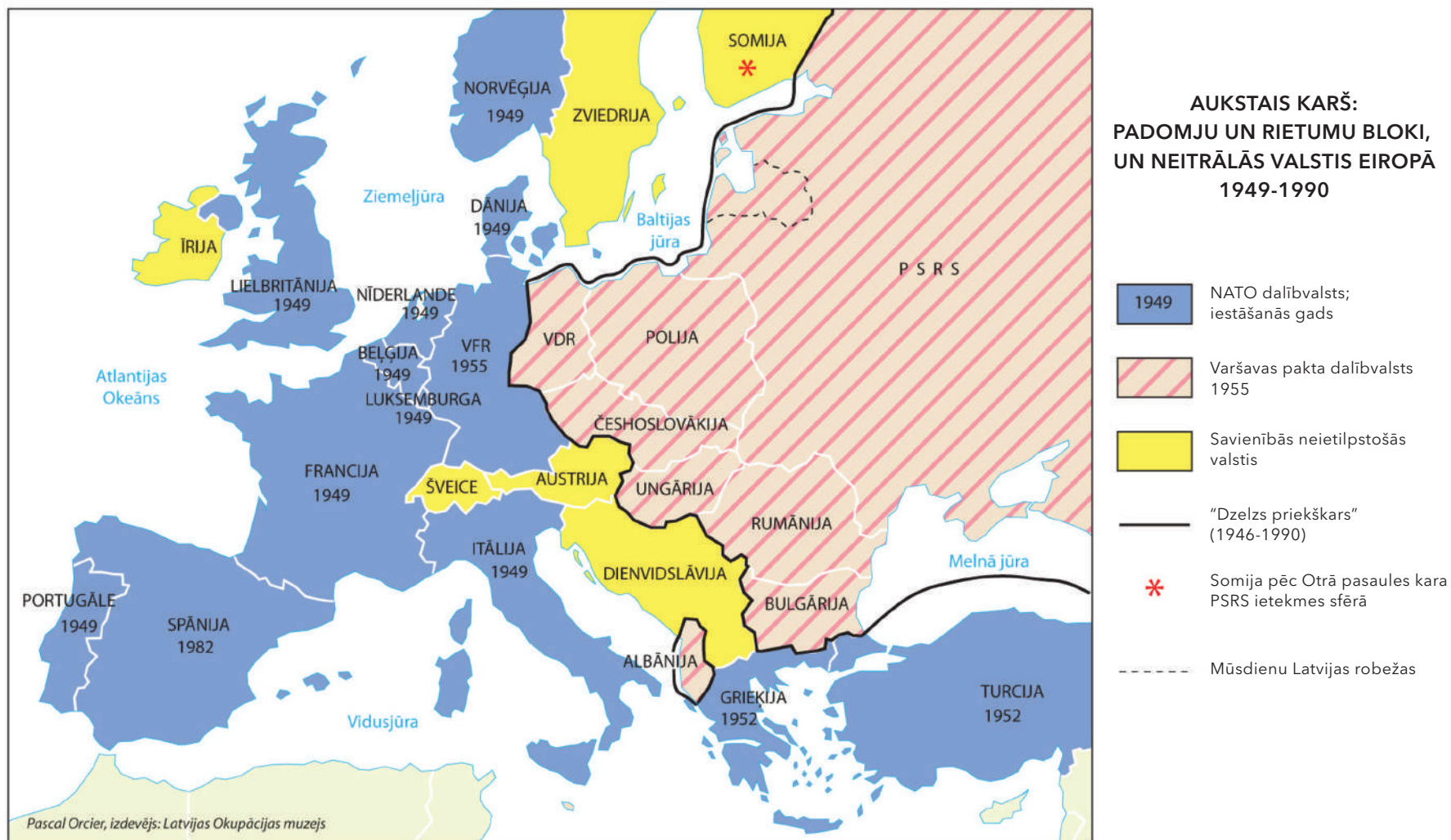
Jaltas konference.

8. MAIJS

Vācijas vispārējā kapitulācija, Otrā pasaules kara beigās Eiropā.

17. JŪLIJS - 2. AUGUSTS

Potsdamas konference.

6., 9. AUGUSTS

ASV nomet atombombas uz Hirosimu un Nagasaki.

2. SEPTEMBRIS

Japānas kapitulācija, Otrā pasaules kara beigas pasaulē.

1945. G. 20. NOVEMBRIS - 1946. G. 1. OKTOBRIS

Nirnbergas starptautiskais tribunāls.

1946

5. MARTS

Lielbritānijas premjerministra Vinstona Čērčila runa Fultonā, ASV; Aukstā kara sākums Eiropā.

Nacistiskie kara noziedznieki uz apsūdzēto sola Nirnbergā. 1945. gada novembris.

Nirnbergas Starptautiskā kara tribunāla sējumi.

PSRS VALDĪBAS KOMISIJAS NIRNBERGAS PROCESA
LIETĀS APSPIEDES PROTOKOLS UN PIELIKUMS PAR PSRS
NEVĒLAMU JAUTĀJUMU NEIZSKATĪŠANU NIRNBERGAS
STARPTAUTISKAJĀ KARA TRIBUNĀLĀ.

1945. GADA 26. NOVEMBRIS.

„1. Ierosināt b[iedru] Rudenko vienoties ar [prokuroru] Džeksonu par to, ka viņš nepublicētiesā dokumentus, kas skar PSRS, un nodos tos lietošanai tiesas procesā PSRS galvenajam apsūdzētājam.

2. Steidzami sastādīt šādu dokumentu sarakstu.

3. Uzlikt par pienākumu b. Rudenko un b. Ņikitčenko iepriekš izskatīt visus no citām delegācijām ienākošos tiesai iesniedzamos dokumentus un pieprasīt, lai šie dokumenti tiktu apstiprināti Apsūdzētāju komitejā. Par katru dokumentu b. Rudenko un b. Ņikitčenko ir pienākums dot slēdzienu par tā pieņemamību vai nepieņemamību no PSRS interešu viedokļa, vajadzības gadījumā nepieļaut nevēlamu dokumentu nodošanu tiesai un publicēšanu tiesā.[..] Jautājumu saraksts.

1) PSRS attieksme pret Versaļas līgumu,

2) 1939. gadā padomju-vācu neuzbrukšanas pakts. [..],

3) Molotova vizīte Berlīnē, Ribentropa vizīte Maskavā,

4) Jautājumi, kas saistīti ar PSRS sabiedriski politisko iekārtu,

5) Padomju Baltijas (Piebaltijas) republikas,

6) Padomju-vācu vienošanās par Lietuvas, Latvijas un Igaunijas vācu iedzīvotāju apmaiņu ar Vāciju,

7) Padomju Savienības ārējā politika, jautājumi par jūras šaurumiem, par it kā PSRS teritoriālajām pretenzijām,

8) Balkānu jautājums,

9) Padomju-poļu attiecības (Rietumu Ukrainas un Rietumu Baltkrievijas jautājumi).”

Potsdamas konference. 1945. gada jūlijs.

Lielbritānijas premjerministrs V. Čērčils sveic cilvēkus Uzvaras svinībās Londonā. 1945. gada 8. maijs.

IZVILKUMS NO LIELBRITĀNIJAS PREMĒRMINISTRA V. ČĒRČILA RUNAS FULTONĀ. 1946. GADA 5. MARTS.

„Ēna pārklājusi to vietu, kuru nesēn apspīdēja Sabiedroto uzvara. Neviens nezina, ko Padomju Krievija un starptautiskā komunistiskā organizācija ieplānojušas darīt nākotnē vai kādi ir mērogri viņu ekspansijai un centieniem pievērst citus savai ticībai. [...] No Štetīnes Baltijā līdz Triestei pie Adrijas [jūras] pāri visam kontinentam šķērsām stiepjas „dzelzs priekšbars”. Tā otrā pusē palikušas senu Centrāleiropas un Austrumeiropas valstu galvaspilsētas. Varšava, Berlīne, Prāga, Vīne, Budapešta, Belgrada, Bukareste un Sofija, visas šīs pilsētas [...] palikušas tur, ko es esmu spiests saukt par padomju interešu sfēru, un viss tur tā vai citādi pakļauts ne tikai padomju ietekmei, bet arī ļoti stingrai, reizēm pat ārkārtīgi stingrai Maskavas kontrolei. [...] Krievu kontrolētā poļu valdība tika pamudināta veikt lielu un netiesisku spiedienu pret Vāciju, visiem tagad zināms par [...] miljoniem vāciešu masveida padzīšanu. Komunistiskās partijas, kas visās Eiropas austrumu valstīs bija mazskaitlīgas, visur nokļuvušas pie varas un ieguvušas neierobežotu totalitāru kontroli. Policejiskās valdības dominē visos gadījumos un pagaidām, izņemot Čehoslovākiju, nekur nav patiesas demokrātijas. [...] Ja tagad padomju valdība savā [okupācijas] zonā centīsies izveidot atsevišķu prokomunistisku Vācijas valdību, tas radīs grūtības arī Lielbritānijas un Amerikas zonā un sašķēls uzvarētos vāciešus starp padomju un Rietumu demokrātijām. [...]”

Rīgas iedzīvotāji Otrā pasaules kara beigās. 1945. gads.

Londonas iedzīvotāji Otrā pasaules kara beigās. 1945. gads.

BOJĀ GĀJUŠIE (KARAVĪRI UN CIVILIEDZĪVOTĀJI) OTRAJĀ PASAULES KARĀ (VALSTS, BOJĀ GĀJUŠO SKAITS, % NO IEDZĪVOTĀJU KOPSKAITA).

Padomju Savienība	20 600 000 (34 000 000) (11,6 (19,2) %)
Vācija	6 600 000 (10 %)
Ķīna	4 450 000 (0,9 %)
Polija	4 300 000 (12,4 %)
Dienvidslāvija	1 900 000 (12,2 %)
Japāna	1 870 000 (2,1 %)
Francija	500 000 (1,4 %)
Rumānija	460 000 (2,3 %)
Ungārija	420 000 (4,5 %)
Anglija	419 000 (0,8 %)
Čehoslovākija	360 000 (2,4 %)
ASV	353 000 (0,2 %)
Austrija	334 000 (5 %)
Latvija	200 000 (10 %)
Kopā:	~ 55 000 000

Izpostītā Vecrīga.1941. gads.

2

1. LATVIJA OTRAJĀ PASAULES KARĀ

2

1.1. OTRĀ PASAULES KARA DALĪBVALSTIS UN LATVIJA

8

1.2. LATVIJAS VALSTS TIESISKAIS STATUSS *DE FACTO* UN *DE IURE*

10

2. OKUPĀCIJAS VARAS LATVIJĀ

10

2.1. PSRS OKUPĀCIJA LATVIJĀ (1940-1941)

12

2.2. VĀCIJAS OKUPĀCIJA LATVIJĀ (1941-1944/45)

14

2.3. PSRS ATKĀRTOTA OKUPĀCIJA LATVIJĀ (1944/45)

16

3. LATVIJAS NEATKARĪBAS CENTIENI

24

4. LATVIJA OTRAJĀ PASAULES KARĀ

24

4.1. LATVIJAS ZAUDĒJUMI KARA UN OKUPĀCIJAS REZULTĀTĀ

36

4.2. OTRĀ PASAULES KARA NOSLĒGUMS UN SEKAS